



**БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ**  
**НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ**

**СЕКЦИЯ ЗА АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ**

**Надежда Георгиева Бориславова**

*Амфори от римската провинция Тракия (I - III в.)*



**АВТОРЕФЕРАТ**

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен “Доктор”

Научен ръководител:  
**Доц. д-р Г. Кабакчиева**

Рецензенти:  
**Проф. дин Л. Гетов**  
**Доц. д-р Г. Кузманов**

**София 2018**

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на редовно заседание на Секция за антична археология – Национален археологически институт с музей при Българска академия на науките на 14. 11. 2017 г., протокол № 22.

Дисертационният труд „Амфори от римската провинция Тракия (I-III в.)“ е съставен от две части – общо 555 страници. Част I се състои от текст (290 страници) и анекс с петрографски анализи (10 страници) – общо 300 страници. Текстът включва увод, седем глави, заключение, списък на използваната литература (404 заглавия). Част II е съставена от каталог (94 страници) и илюстрации – общо 255 страници. Илюстративният материал включва 75 табла, 2 таблици, 1 приложение, 56 карти и 62 фигури.

Публичната защита на дисертацията ще се състои на .....в НАИМ – БАН - Заседателна зала (пл. „Атанас Буров“ №1) на заседание на Научно жури в състав: проф. д.и.н. Людмил Гетов, доц. д-р Георги Кузманов, доц. д-р Людмил Вагалински, проф. д.и.н. Диляна Ботева и доц. д-р Гергана Кабакчиева.

Резервни членове на Научното жури:

проф. д-р Тотко Стоянов

проф. д-р Венцислав Динчев

## **Увод**

В уводната част на дисертационния труд е определен основният предмет на изследването. Аргументирано е представена актуалността на темата. Формулирани са основните цели и задачи на проучването, посочени са основните методи, определени са хронологическият и териториален обхват.

**Предмет на изследването** са амфорите, използвани в търговията в провинция Тракия през I-III век – техните типологически особености, хронологическа принадлежност и произход. Изворовата база включва не само импортните амфори – преобладаващо остродънни и транспортирани по вода, но и плоскодънните амфори местно производство, предназначени за транспорт на стоки на къси разстояния. Данните от техния анализ допринасят за открояването на спецификите на търговията - регионална, вътрешнопровинциална и междупровинциална. Произходът, видът и разпространението на вносните стоки, транспортирани в амфори, са в силна зависимост от политическото и етнокултурно развитие на Тракия.

**Актуалността на темата** е обусловена от липсата на обобщаващо изследване, посветено на амфорната тара от провинция Тракия в периода I-III век. Запълването на тази празнота в познанието за икономическата история на Тракия и за ролята ѝ в търговските отношения в Източното Средиземноморие е основният мотив при избора на тема на дисертацията.

**Основни цели на изследването са:**

- да бъдат систематизирани данните за амфорната тара;
- да се проследи появата и разпространението на отделните типове амфори в провинция Тракия;
- да се проследят механизмите на разпространение и да се изведат регионалните особености на търговията;
- да се очертаят основни аспекти в търговията със стоки, произведени в региони, за които Тракия е важен консуматорски център;
- да се определи мястото на провинция Тракия в икономиката на Черноморския и Егейския регион;

Реализацията на поставените основни цели изисква изпълнението на следните **задачи:**

- анализ и оценка на данните за контекста на изследваните амфори;

- въвеждане в научно обращение на достъпния амфорен материал от провинция Тракия чрез изработване на типология въз основа на морфологичните характеристики на съдовете;
- съотнасяне на изследваните амфори към съществуващи типологии и при необходимост – въвеждане на нови типове;
- картиране на изследваните типове амфори, анализ на разпространението им в Тракия и съпоставка с разпространението им в други провинции;
- периодизация на вноса и местното производство на амфори в Тракия;
- очертаване на промените, които настъпват в търговията със стоки, транспортирани в амфори, в контекста на политическите събития в региона;

При изпълнението на поставените задачи са използвани формално-типологически и картографски **методи**. Материалът е подложен на контекстуален, стратиграфски, сравнителен, количествен и статистически анализ. Петрографските анализи, представени в анекс в края на изследването, допринасят за по-пълната характеристика на част от типовете.

При обработката на амфорите от провинция Тракия е следван един и същ принцип на работа, приложим в различна степен в зависимост от състоянието на материала, както и от достъпа до него. Изследването е изградено върху анализа на 457 цели и фрагментирани амфори, почти всички – непубликувани. Те са представени в каталожен вид – с метрични данни, характеристика на глината, местонамиране, епиграфски данни и съпътстващ материал, ако има такива. Чрез въвеждане на амфорен материал, произхождащ от датирани контексти, и чрез относителна хронология и сравнителен анализ са прецизирани периодите на разпространение на амфорните типове.

**Хронологическият обхват** на темата е тясно свързан с образуването и края на съществуване на провинция Тракия от времето на Принципата. Периодът на финална дестабилизация на „клиентното“ Тракийско царство, завършил с управлението и убийството на Реметалк III и довел до анексиране на тракийските земи от император Клавдий (41-54 г.), или втората четвърт на I век, се приема за долна хронологическа граница на изследването. Трансформацията на Тракия и интеграцията ѝ в Римската империя като източна провинция преминава през различни етапи и води до въвеждането на нова административна организация и увеличаване на икономическия потенциал на тракийските земи. В резултат на трайната политическа нестабилност през

третата четвърт на III век при император Аврелиан (270-275 г.) започва административно реструктуриране, продължено от император Диоклециан (284-305 г.). Съществуването на провинция Тракия, във вида, познат ни от Принципата, е прекратено. Новите условия водят до съществени изменения в характера на търговските механизми. Това е основание началото на управлението на император Диоклециан да бъде прието за горна хронологическа граница на изследването.

**Териториалният обхват** на работата в предпровинциалния етап съвпада с границите на „клиентното“ Тракийско царство, а по-късно – с административните граници на новообразуваната римска провинция. Подборът на археологически обекти, от които произхожда включеният в дисертацията материал, е съобразен с промените на границите. В резултат на това, голямо количество амфори от Никополис ад Иструм, Марцианопол и Месамбрия, чиято датировка не отговаря на периода на принадлежност на тези градове към провинция Тракия, не са включени в изследването.

## **I. История на проучванията**

В глава I са представени основни съчинения, които имат връзка с темата на дисертационния труд. Произведенията са изложени по хронология, като са открити етапите в натрупването на данни и проблемите на изследванията. Разгледани са фундаментални публикации за Западното и Източното Средиземноморие, Долнодунавските, Балканските провинции и Черноморския регион. В края на изложението фокусът е насочен към провинция Тракия.

### **Средиземноморие**

Интересът към амфорите от римския период се появява в края на XIX и началото на XX век с епиграфските изследвания в Помпей на Р. Шьоне и А. Мау и Рим – на Х. Дресел. В публикации на регистрирани върху амфори надписи те представят първите класификационни схеми.

През следващите десетилетия се натрупва голямо количество емпиричен материал, което води до разработване на нови типологии за различни региони на Римската империя и обогатяване на познанията за икономиката в контекста на търговията с амфори. През 1959 г. Х. Робинсън публикува изследване върху римската керамика, открита при археологическите проучвания на Атинската агора. Допълнение към този труд е анализът на графитите и дипинтите при керамиката, публикуван през 1976 г. от М. Ланг.

Изследванията на Кл. Панела върху керамичния материал от проучванията в Остия са важен етап в развитието на познанието за амфорите от римския период. Резултатите от изследванията са представени последователно в томове Ostia I (1968), Ostia II (1970) и Ostia III (1973).

Постепенно в проучванията, посветени на амфорите, определянето на региона на произход се превръща в основна цел. Налага се тенденцията да се обвържат петрографските данни с типологичните особености на съдовете. С важен принос е изследването на Д. Пийкок, публикувано през 1977 г., в което е представен проблемът за производството на един тип в различни региони на империята.

Фундаментално типологическо изследване на грубата керамика от Беренике е публикувано от Дж. Райли през 1979 г., където амфорите са разделени на големи хронологически групи – ранноримски (ERA), средноримски (MRA), късноримски (LRA). През 80-те години на XX век нараства броят на публикации на керамични комплекси от проучвания на обекти в Източното Средиземноморие, в които амфорите са представени като отделна група. Цялостно изследване на керамиката от разкопките на „Вилата на Дионис“ в Кносос е публикувано през 1983 г. от Дж. Хейс. През 1985 г. и 1986 г. излизат резултатите от проучванията на керамичните комплекси от Хероон III и Хероон I в Милет, както и депозити от ранноримска сграда в Коринт, публикувани съответно от С. Пюлц и К. Слейн.

Натрупването на голямо количество амфори, произхождащи от източните римски провинции, създава необходимостта от обобщение и синтез на данните. През 1986 г. Френската школа в Атина издава в суплемент статии, посветени на тази тема, а в Сиена е проведен конгрес. Същата година Д. П. С. Пийкок и Д. Уилямс предлагат нова класификация в монография, чиято цел е да се улесни идентификацията на амфорните типове.

През 90-те години на XX век са издадени множество статии в резултат на проучванията в Галия – Лион и Сен Ромен ан Гал, а през 1994 г. Ст. Мартин-Килхер публикува римски амфори от Аугст. Отделните типове в монографията са разгледани според предназначението им в двадесет и една групи.

Публикациите на амфори от района на Източното Средиземноморие са посветени не само на проблеми, свързани с тяхната типологията, но и с издирване на производствените им центрове. През 1995 г. А. Марангу-Лера въвежда типология на критските амфори. Римски амфори и данни за местното производство в Киликия са публикувани през 1989 г. от К. Уилямс, а през 2010 г. и 2012 г. – от К. Аутрет и Н. Раух.

Амфорите от Сирия са предмет на множество публикации, свързани основно с името на П. Рейнолдс. В резултат от неговите изследвания в Бейрут през 2003 г., 2009 г. и 2010 г. са публикувани предимно източносредиземноморски типове амфори от затворени и точно датирани контексти. Първите проучвания, посветени на римските амфори в Кипър, са проведени от Дж. Хейс, който през 1991 г. публикува елинистическата и римска керамика от къщата на Дионис в Пафос.

Монографията на Т. Безецки от 2013 г., посветена на амфорите от Ефес, е от голямо значение за изследователите на източносредиземноморските амфорни типове и проблемите свързани с тях.

Принос в изследванията на римските амфори в Адриатика са публикациите на Р. Ауриема, Е. Куири и В. Деграси. В статии от 2004 г. и 2015 г. те обобщават данните за разпространените амфорни типове в Триест, Бриндизи, Сан Фока, Аквиея и източното Адриатическо крайбрежие, разглеждат различни проблеми, свързани с типологическото развитие и съдържанието на амфорите.

Ценни сведения за икономиката на римските провинции разкриват подводните проучвания, чието начало е поставено през 50-те години на XX в. Изследователската дейност на Г. Капитен през 60-те и 70-те години води до важни резултати по отношение на данните за търговия между западните и източните провинции. През 80-те и 90-те години А. Паркър сравнява статистически корабокрушенията в Източното и Западното Средиземноморие и обобщава наличната информация. Данни за потънали кораби, които предоставят сведения за съвместното съществуване на амфорни типове, регистрирани в провинция Тракия, са публикувани през 1997 г. от А. Ола, през 2008 г. – от Д. Бартоли, през 2015 г. – от С. Медаля; Л. Видличкова.

### **Долнодунавски, Балкански провинции и Черноморски регион**

Научният труд на И. Зеест от 1960 г., посветен на регистрираните в територията на Боспорското царство амфори, е основен за проучванията в Долнодунавските провинции и Черноморския регион. През 60-те и 70-те години на XX век И. Каменецкий, Д. Деопик, О. Круг, Д. Шелов публикуват статии, чиито предмет е класификацията на най-разпространените в Черноморския регион типове.

През 1974 г. и 1976 г. в Румъния са публикувани изследвания на Г. Попилиан и А. Радулеску, посветени на керамиката и римските амфори от Олтения и Добруджа. През 1977 г. К. Скорпан съставя типология на амфорите от т. нар. Истро-Понтийска зона. Публикацията е посветена на късноантичните амфори и основен принос на изследването е стремежът да бъдат представени амфорните типове в тяхното

хронологическо развитие чрез посочване на предшестващите форми от римския период.

Темата за местното производство на керамика в провинция Долна Мизия е поставена през 1985 г. с изследването на Б. Султов, посветено на керамичните центрове при с. Бутово, с. Хотница и Павликени. Важна за изследванията на импортните типове амфори в провинцията е публикацията на Г. Кузманов и А. Салкин от 1992 г., в която е разгледана амфорната тара от акваторията на черноморското крайбрежие на Южна Добруджа.

Керамиката и амфорите от римския период в Панония са обект на няколко изследвания през 80-те и 90-те години на XX век, свързани с имената на О. Брукнер, М. Келемен и Т. Безецки.

Типология на амфорите, разпространени в провинция Горна Мизия, в района на Дунав, е представена в монографията на Л. Биелаяч, публикувана през 1996 г., където отделните амфорни типове са групирани според региона на произход. Тези данни, както и публикациите на римски амфори в Олтения и Дакия, подтикват П. Дичек да състави типология за амфорния материал от района на Долен Дунав. През 2006 г. е публикувано обобщаващото изследване на Д. Параскив върху римските и ранновизантийски амфори от същия регион, в което са интегрирани резултатите от изследванията на Л. Биелаяч и П. Дичек.

Проучването на римските и късноантични амфори в района на Долен Дунав е основна тема в изследванията на А. Опайц. Изучавайки проблеми, свързани с късноантичните амфори, той се обръща към изходните римски форми, което води до появата на множество важни публикации в периода 1980 - 2016 г. В тях са разгледани проблеми, свързани с класификацията, произхода и развитието на понтийските и източносредиземноморските типове.

Изследванията в региона на Черноморието са особено интензивни в края на XX и първото десетилетие на XXI век. През 1993 г. е публикувана монографията на В. Крапивина за материалната култура на Олвия. Важни за хронологията на разпространените в Северното Черноморие амфорни типове са публикациите на Т. Арсеньева и С. Науменко, посветени на амфорите от Танаис. Епиграфски данни, регистрирани при тези съдове, са публикувани от Б. Бьотгер и Д. Шелов през 1998 г. и С. Иляшенко – през 2004 г. и 2014 г.



Принос в изучаването на черноморските типове са проучванията на Д. Касаб Тезгьор, довели до разкриване на производствени центрове за амфори в района на Хераклея Понтика и Синопе, и публикациите, свързани с тях.

През 2003 г. и 2006 г. в две части е издаден обобщаващият труд на С. Внуков, посветен на черноморските амфорни типове, разпространени в периода I в. пр. Хр. - II в. сл. Хр. В това изследване, както и в множество статии, С. Внуков разглежда въпроси, свързани с вариациите на формите, прецизира хронологията на тяхното разпространение, а чрез петрографски анализи доказва региона на произход на част от типовете.

### **Проучвания, посветени на римските амфори, в провинция Тракия**

Амфори от римския период са публикувани като част от керамични комплекси от проучвания на различни обекти в провинция Тракия. През 1964 г. А. Балканска представя отделни фрагменти от амфорна тара в изследването си, посветено на керамиката от Сердика. През 1986 г. Г. Кабакчиева публикува данни за керамиката от вила рустика край Ивайловград, принадлежаща на периода II-IV век. Керамика, открита при разкопките на английската експедиция в Никополис ад Иструм, е публикувана от Р. Фолкнър през 1999 г. Данните за разпространените в града амфори, когато той е бил част от провинция Тракия, са ограничени.

Принос в проучванията на производствени съоръжения за амфори в провинция Тракия са публикациите на М. Боспачиева от 1991 г. и на Б. Борисов от 2005 г. и 2013 г.

Колекционирането на голямо количество находки във фондовете на музеите от акваторията на черноморските градове и селища са предпоставка за появата на обобщаващото изследване на Хр. Прешленов през 2008 г., посветено на икономиката на Западнопонтийския регион.

Амфори от римския период са публикувани и като част от инвентара на множество могилни гробове, проучени в Тракия.

Направеният историографски преглед илюстрира дисбаланса в публикациите, подчертава актуалността на темата и необходимостта от създаването на настоящата дисертация.

## **II. Археологически обекти с амфорна тара в провинция Тракия – местоположение и стратиграфски данни**

Глава II е посветена на археологическите обекти в провинция Тракия, от които произхождат амфорите, включени в изследването. Водещи при представянето им са

принадлежността към градовете и администрираните от тях територии и географският принцип - от запад на изток и от север на юг. Този подход допринася за очертаване на регионални специфики в икономиката на населените места. Анализът на организираните на този принцип амфорен материал позволява да се обособят зони със сходни характеристики не само по отношение на вноса, но и на търговията със стоки, които са продукт на местното производство.

В първа част на глава II са разгледани проблеми, свързани с определянето на административната принадлежност на някои от обектите. Във втора част са представени седемдесет и един обекта с амфорна тара, намиращи се в Пауталия, Сердика, Филипопол, Никополис ад Иструм, Марцианопол, Августа Траяна, Анхиало, Месамбрия, Деултум, Аполония, Бизия, Енос, Перинт, Бизантион и администрираните от тези градове територии. Информацията за тях – местоположение, идентификация, стратиграфия и хронология – е съпътствана от илюстративен материал в 38 фигури.

В заключителната част на глава II е направена оценка на информативността на контекстите. Подчертано е неравномерното разположение на разглежданите обекти в територията на Тракия. От една страна то се дължи на липсата на достъп и невъзможността в изследването да бъдат пълноценно включени материали от южната и югоизточна част на провинцията, а от друга – на състоянието на проучванията. В изследването са използвани предимно съдове от проучвания със спасителен характер, проведени в ограничени географски региони. Най-голям брой обекти попадат в централната и източна част на провинцията – по поречието на реките Хеброс и Тонзос, както и в териториите, администрирани от Анхиало и колонията Деултум.

Представено е процентното разпределение на обектите според тяхната идентификация и местоположение. Повече от половината от разглежданите обекти (64,79%) са регистрирани в градска среда – части от сгради с жилищен или обществен характер - 40.85%, керамични работилници - 2.82%, магазини и складови помещения - 11.27%, градски светилища - 1.4%, акватория на градове - 8.45%. Обектите, разположени в териториите на градовете, са 35.21% от всички, включени в изследването: селища и вилни стопанства - 7.04%, акватория на селища с пристанища – 4.23%, части от некрополи – 21.13%, извънградски светилища - 2.81%.

Тези съотношения се затвърждават и при количественото разпределение на амфорите, включени в изследването. Почти четири пети от материала (80.74%) произхожда от обекти, регистрирани в рамките на градовете. Останалата част (19.26%)

принадлежи на различни категории селищни единици (8.1%), прилежащите им некрополи (5.69%) и извънградски светилища (5.47%).

Изложените данни, илюстрирани в две хистограми, подчертават водещата роля на градските центрове в Тракия по отношение на търговията и консумацията на продукти, транспортирани в амфори.

Амфорите, открити при подводни проучвания, както и тези, които са постъпили във фондовете на музеите като дарения или са част от експозицията на музеи, намиращи се извън границите на Република България, са без данни за контекст. Те са важни за изследването, тъй като са информативни по отношение на пътищата за разпространение на стоки и са ценно свидетелство при определяне на регионите, с които провинция Тракия поддържа активни икономически връзки.

### **III. Типология на амфорите в провинция Тракия през I-III век**

В Глава III амфорният материал от провинция Тракия е систематизиран чрез изграждане на типология въз основа на морфологичните особености на съдовете. Обособени са 52 типа, подредени по хронология, което ясно илюстрира промените в търговските контакти на провинция Тракия в периода I - III век. Всеки тип е представен с типологическа корелация, обща характеристика и данни за период на разпространение. Водещи критерии при определянето на субтипове и варианти са вариациите във формата и особеностите на глината. Те са важно свидетелство за региона на произход на амфорната тара и на стоката, транспортирана в нея. Отделено е специално внимание на епиграфските данни. Представено е общото разпространение на типа и в частност – в провинция Тракия, с подробна библиографска справка. Този начин на въвеждане в научно обръщение на материала от Тракия спомага да се направи съпоставка и да се очертае мястото на провинцията в общоимперската търговия.

Важен принос на изследването е въвеждането в обръщение на пет вносни типа, които не присъстват в конвенционалните типологии (два с егейски произход – тип IV и тип XIV, три с малоазийски произход – типове XVI, XXIII, L). Обособени са два нови варианта при известни вече типове – X, XV. Определени са общо четиринадесет типа местно производство, от които нови са тринадесет (VIII, IX, XXIX-XXXII, XL-XLV, XLVII).

#### **Тип I (Dressel 2-4)**

Типът обединява три варианта на една форма, произлязла от елинистическата коска амфора. Варианти Dressel 2-3 са произвеждани в множество региони в Западното

Средиземноморие, а Dressel 4 – в Източното Средиземноморие. Типът се характеризира със заоблено устие, цилиндрична шия, двойни дръжки, които са почти хоризонтални в горната част (Dressel 2-3) или изтеглени нагоре (Dressel 4), плещите са отделени с отстъп от шията и са с форма на пресечен конус. Тялото е почти цилиндрично с плътно и издължено столче (Dressel 2-3) или профилирано с умбо и периферен ръб (Dressel 2-4). Типът е разпространен в периода втора четвърт на I в пр. Хр - средата на III век. *Tituli picti* от Помпей свидетелстват, че съдържанието на амфорите е било вино.

**Dressel 2-3 Италийски полуостров (Agora M13, Callender 2; ERA 4, Carthage Early Amphora 5; Ostia LI; Peacock, Williams – Class 10; Ephesus type 32)**

Изследванията на печатите и комбинирането на данните с анализа на състава на глината водят до установяване на множество производствени региони на тип I (Dressel 2-3) в Лацио, Кампания и вероятно провинция Потенца. Основната дистрибуция на италийската продукция е насочена предимно към вътрешните пазари и по-ограничено – Британия, Галия, Северна Африка и Източното Средиземноморие.

В провинция Тракия е регистрирана една италийска амфора тип Dressel 2-3, която произхожда от могилен гроб, датиран с монета на император Веспасиан (69-79 г.), в м. „Чаталка“, в територията на Августа Траяна.

**Dressel 4 (Peacock, Williams class 10; Haltern 66; Vindonissa 589; Ostia LI; Pompei tipo 5, 6; Ольвия тип 13; Augst 5; Ephesus 4 (Bezeczky 2013))**

Типът е произвеждан на остров Кос, в Синопе и Хераклея Понтика, Халикарнас, Миндос, Книд, Родос, Киликия – Бичкиджи, Антакия, Юмурталък, Египет – Александрия, Бейрут. Широко разпространен е предимно в Източното Средиземноморие.

В провинция Тракия типът е регистриран във Филипопол, Деултум, територията на Августа Траяна. Екземпляр от м. „Чаталка“ е подпечатан с правоъгълен печат на границата между шията и плещите – *T(itus) Man([i][l]i)us/ Martian(us)*. Всички примери се датират в периода от последната четвърт на I до средата на III век.

**ТИП II (Dressel 6A; Baldacci II; Buchi 6A; Early Roman Amphora 5; Peacock and Williams class 8; Augst 38; Ephesus 30 (Bezeczky 2013))**

Устийният ръб при тип II е леко отворен и наподобяващ лента или уплътнен и с равна горната повърхност. Шията е почти цилиндрична, а дръжките са с овално, до кръгло сечение, спускащи се вертикално или косо към стената на плещите. Преходът към тялото е маркиран с каринация или линия. Максималният диаметър се намира в долната част, над извивката към дългото, конусовидно плътно столче.

Периодът на разпространение на типа е определен на базата на епиграфски данни – последните десетилетия на I век пр. Хр. – I век сл. Хр. Амфорите от тип II, регистрирани в провинция Тракия, са две – от некрополите при с. Караново и Виза и са датирани в периода от втората четвърт до средата на I век. Те илюстрират вариациите на типа (A и B), отразени в начина на оформяне на устието, дръжките и столчето. Според характеристиките на глината и формата може да предположим, че амфората от с. Караново е произведена в региона на *Firmum Picenum*, а тази от Виза се отнася към продукцията на северноиталийските центрове. Екземплярът от с. Караново е с *titulus pictus: XIII*, чието значение е свързано с вместимостта. Запушалката на същата амфора е оформена в калъп, с един централен бутон и три по-малки в периферията, между които са разположени три букви (*tria nomina ?*), едната от които е заличена – *VO [...]*.

*Tituli picti* върху амфори открити в Рим свидетелстват, че съдържанието им е било отлежало вино. Типът е широко разпространен в зоната на Западното Адриатическо крайбрежие и Цизалпина, в по-малка степен - в района на Тиренското крайбрежие на Италия. Регистриран е в Северна Африка, Галия, Испания, Норикум, Панония, Ахея, Азия, Кипър и др.

### **Тип III (Dressel 7; Callender form 8; Oberaden 80-81; Haltern 69; Beltrán I; Ostia II – forma LII; ERA 6; Augst 23a)**

Амфорите от тип III са част от голяма група със сходни морфологични характеристики - Dressel 7-11. Типът се отличава с плътно, високо, лентовидно оформено и леко конкавно устие, издадено над прилепените под устийния ръб дръжки. Те са с вдлъбнати линии, разположени по дължина, с елипсовидно сечение и по-широки в горната част. Тялото е издължено и завършва с кухо столче. Тип III (Dressel 7) и неговите производни форми съществуват от края на I в. пр. Хр. до третата четвърт на I век.

В провинция Тракия, в Пауталия, е регистриран един фрагментиран екземпляр. Амфорите са предназначени за търговия с рибни сосове и рибни продукти. Произвеждани са в множество центрове по южното испанско крайбрежие - района на Кадис, но и в Мароко. Типът е широко разпространен в западните римски провинции и слабо - в Северна Африка и източните провинции.

### **Тип IV**

Формата на тип IV се характеризира с уплътнено и заоблено устие, дълга цилиндрична шия, конусовидни плещи и заоблено тяло, завършващо с късо, плътно, профилирано столче. Косо спускащите се дръжки са продълговати, едностволни, с

овално сечение. Върху горната част на шията, непосредствено под основата на дръжките, е оформен отстъп, характерен за тип Dressel 2-4. Въпреки едностволните дръжки, типът е имитация на коския тип амфори, съхранила елинистическите традиции в характеристиките на формата.

Амфори тип IV са регистрирани на остров Лесбос и в Северното Черноморие в контексти, датирани в първата трета на I век. В провинция Тракия е открит един екземпляр в акваторията на Аполония Понтика. Типът вероятно е северноегейска имитация на коския тип амфори и е предназначен за търговия с вино.

**Тип V (Rădulescu 4 a, b (Rădulescu 1976); Troesmis X (Opaïț 1980); Paraschiv IV (Paraschiv 2006, Pl.3: 22);**

Формата на тип V се характеризира със заоблено, извито навън устие, разширяваща се в основата шия, конусовидни плещи и тяло. Дръжките са масивни с овално или почти кръгло сечение, слабо профилирани, в горната част - почти хоризонтални или леко изтеглени нагоре. Под устието е разположена една вдлъбната линия. Шията често е изпъкнала между дръжките. Основата е оформена с плътно, късо и конусовидно или издължено и цилиндрично столче.

Амфорите са разпространени през I – II век. В провинция Тракия типът е засвидетелстван в Никополис ад Иструм, Месамбрия, Анхиало и Аполония Понтика. Върху амфора от Месамбрия са регистрирани графити, свързани с повторна употреба на съда и търговия с риба. Вероятно амфорите от тип V са предназначени за транспортиране и продажба на вино или маслини (?).

Типът е произвеждан на различни места, свързани с Черноморието – вероятно в северноегейския регион или крайбрежието на Пропонтида. Разпространението му е ограничено.

**Тип VI (Rădulescu 4c (Rădulescu 1976); Opaïț 1987 type III)**

Формата на амфорите се характеризира с извито навън и надолу устие, със заоблен външен ръб и трапецовидно сечение, конвексна шия, конусовидни плещи и тяло. Шията е гладка или с плитки канелюри. Дръжките са масивни с кръгло сечение. Тялото преминава в плътно столче.

Според характеристиките на глината съществуват най-малко два производствени центъра за амфори тип VI, намиращи се в зоната на южното Понтийско крайбрежие и Колхида. Типът е разпространен в периода I - средата на II век в рамките на Черноморския регион. Засвидетелстван е в Аполония Понтика, в Деултум и в

експозицията на Археологически и етнографски музей – Текирдаг. Вероятно съдържанието на амфорите е било вино.

**Тип VII (Зеест 64-66, 91-94 (Зеест 1960); Светлоглиняные амфоры с профилированными ручками (Каменецкий 1963); Узкогорлые светлоглиняные амфоры тип А-D (Шелов 1978); Oraït VI (Oraït 1980); Крапивина тип 1-4 (Крапивина 1993); С IV А-D (Внуков 2003))**

Амфорите, принадлежащи на тип VII, са изключително разпространени в Черноморския регион и са обект на множество изследвания. В провинция Тракия са открити екземпляри, причисляващи се към типове А-D по класификацията на Д. Шелов, които в настоящото изследване с частична реорганизация, са разгледани като четири подтипа на един, произвеждан продължително време, тип.

**VII-1** (тип А по Шелов 1978; CIV A1 по Внуков 2016)

Формата на подтип 1 се характеризира със заоблено устие, издължена шия – цилиндрична или леко конвексна в горната половина, конусовидни плещи и тяло, извити профилирани дръжки с елипсоидно сечение. Дъното е с широко ниско и кухо столче. Амфорите са разпространени през втората – началото на последната четвърт на I век.

**VII-2** (тип В по Шелов 1978)

Формата на подтип 2 е издължена, а дъното е оформено с ниско тясно и кухо столче с умбо в центъра. Датира се в рамките на последната трета на I до началото или 40-те години на II век. При тип VII-2 могат да бъдат разграничени два варианта въз основа на размера на амфорите, формата и големината на столчето: вариант 1 – с по-малка височина и широко столче и вариант 2 – с по-голяма височина и тясно столче.

**VII-3** (тип С и D по Шелов 1978)

Формата на подтип 3 се появява в последната четвърт на I век и продължава да съществува до средата на III век. Характеризира се със заоблено и издадено навън, профилирано устие. Тялото е покрито с плитки спираловидни или хоризонтални канелюри и завършва с ниско, кухо столче, с умбо в центъра. При продължителното ѝ съществуване формата търпи изменения, изразяващи се в скъсяване на пропорциите и уплътняване на столчето, което дава основание за обособяване на два варианта – вариант 1 (тип С по Шелов 1978), разпространен от последната четвърт на I век до края на II век и вариант 2 (тип D по Шелов 1978), разпространен от края на II до третата четвърт на III век.

**VII-4** (тип CIV J по Внуков 2016)

Формата на устийния ръб следва същите тенденции като при подтип 3. Дръжките са с овално сечение, слабо профилирани. Шията е издължена, а дъното е оформено с конусовидно, широко и кухо столче с умбо. Според изменението на морфологичните особености на отделните елементи, съчетано с нарастване на обема на амфорите, могат да се обособят два варианта, синхронни на варианти 1 и 2 при VII-3.

В провинция Тракия VII-1 е регистриран в Аполония и територията на Августа Траяна (с. Крепост), VII-2.1 – Аполония, с. Палаузово; VII-2.2 – Анхиало, Акве Калиде, с. Калояново, Деултум, Аполония, с. Бродилово, с. Крепост; VII-3.1 – Никополис ад Иструм, Марцианопол, Анхиало, с. Калояново, с. Житосвят, Деултум, Бургас, Аполония, Филипопол, с. Брезово; VII-3.2 – Агатопол; VII-4.2 – Деултум.

Типът е произвеждан в района на Хераклея Понтика и е предназначен за търговия с вино. Разпространен е предимно в района на Долен Дунав и Черноморието.

### **Тип VIII**

Типът е обособен въз основа на една амфора от могила „Икизтепе“, част от некропол при с. Чъмлекакпинар, в територията на Адрианопол. Амфората се характеризира с хоризонтално устие с правоъгълно сечение. Шията е почти цилиндрична, под устието е оформен ръб. Сечението на дръжките е елипсоидно, профилирани са с три плитки канелюри. Плещите и тялото са конусовидни със заоблен преход в зоната на максималния диаметър, който се намира в средната част на съда. Дъното е оформено с ниско столче.

Според контекста на намиране амфората се датира в I век. Съдържанието ѝ е било вино. Типът е продукт на производствен център в територията на Хадрианопол.

### **Тип IX**

Амфорите от тип IX се характеризират с лентовидно уплътнено устие, конкавно от външната страна. Шията е широка, конусовидна или цилиндрична. Дръжките са хоризонтални в горната част или леко изтеглени нагоре. Сечението им е плоско, елипсоидно. Профилирани са най-често с три плитки канелюри. Амфорите са плоскодънни с ниско столче. В начина на оформяне на устийния ръб и шията се откриват елинистически традиции. Въз основа на особеностите на формата и региона на произход са обособени варианти А-Е. Вариант А е регистриран при с. Крепост, вариант В е произвеждан във Филипопол, вариант С – в района на селата Драма и Вратица, вариант D – в Никополис ад Иструм, вариант Е – в с. Караново, територия на Августа Траяна. Вариант А е разпространен през I век, варианти В-D – през II - средата на III век, а вариант Е – през III век и по-късно.



Съдържанието на амфорите е било вино. Типът е разпространен предимно в Горнотракийската низина.

### **Тип X (Pompeii V)**

Тип X е регистриран за пръв път в Помпей. Според особеностите на формата се дели на два варианта. Вариант А се характеризира с изправено лентовидно устие с конкавна външна повърхност. Шията е конусовидна с хоризонтални вдлъбнатини в основата. Дръжките се издигат до или малко над нивото на устийния ръб, извити са под остър ъгъл и се спускат към плещите вертикално или скосено. Те са с елипсовидно сечение, с три или четири канелюри. Тялото е с форма на обърнат пресечен конус. Дъното е с малък диаметър, конкавно. Амфорите са разпространени в периода от третата четвърт на I век до първата половина на III век.

Вариант В е с пръстеновидно устие, с плитка вдлъбната линия в горната повърхност и по-малки размери в сравнение с вариант А. В провинция Тракия е регистриран един екземпляр от могилен гроб при с. Мъдрец, датиран в края на I – началото на II век.

Според епиграфските данни при вариант А типът е предназначен за търговия с вино. Произвеждан е в източна Киликия и е широко разпространен предимно в Източното Средиземноморие.

**Тип XI (Mau XXVII-XXVIII (CIL IV); Agora G199 (Robinson 1959); Pinched Handle amphora; MRA 4 (Riley 1979); Paphos III (Hayes 1991); Ephesus 16 (Bezeczky 2013))**

Амфорите от тип XI притежават уплътнено, издадено навън устие и почти цилиндрична шия. Плещите са с малък ъгъл на наклона и преминават в цилиндрично или цилиндрично в горната и конусовидно в долната част тяло. Дъното е оформено с плътно, в различна степен издължено столче, завършващо с уплътнение – конусовидно, полусферично или с леко издаден ръб. Шията, плещите и столчето са гладки, а тялото е покрито с плитки канелюри. Отличителната особеност на типа са дръжките. Те са къси, пречупени почти под прав ъгъл, с надлъжна вдлъбнатина и странично приплеснати в зоната на пречупване. В провинция Тракия типът е регистриран в Сердика, Филипопол, Никополис ад Иструм, Марцианопол, Анхиало, Аполония. Само при един фрагмент са засвидетелствани епиграфски данни – надпис: (...) α. Регистрираните амфори се датират в края на I – III век.

Тип XI е произвеждан в множество центрове в Киликия Трахея и вероятно в Кипър. Съдържанието на амфорите е било вино - *passum Cilicium*. Разпространен е предимно в Източното Средиземноморие.

**Тип XII (Dressel 24; Pompeii XXIX; Зеест 90 (Зеест 1960); MRA 18 (Riley 1979); Opař 1980 tipul III; Knossos 15, 18 (Hayes 1983); Кабакчиева 1986, тип XII; Dressel 24 simili(s) (Panella 1986; Opař 2007); Paphos V (Hayes 1991); Ольвия 18 (Крапивина 1993); Vjelajac 1996, tip XVI; Dyczek 2001, type 25a; Ephesus 8 (Bezeczky 2013))**

Морфологичните особености на амфорите от тип XII позволяват да бъдат обособени два субтипа с различни варианти. Първият, който е определен от Х. Дресел като форма 24, притежава характеристиките на амфорите от региона на Книд. Вторият е с характеристики, които го свързват с о-в Хиос и малоазийския бряг в непосредствена близост. Субтип 1 се характеризира с ниско устие с форма на обърнат пресечен конус, със заоблен и леко уплътнен, извит навътре устиен ръб. Шията е цилиндрична, дръжките са къси, с овално сечение. Преходът към долната част на тялото е осъществен чрез каринация. Максималният диаметър се намира в долната трета на съда. Основата е оформена с плътно, конусовидно столче. Морфологичните особености на устийния ръб на амфорите от провинция Тракия и характеристиките на глината позволяват да бъдат обособени пет варианта (А – Е): А – с извито навътре, уплътнено и скосено устие (Книд); вариант В – уплътнено и с хроизонтална горна повърхност устие, с пречистена глина; вариант С – уплътнено, извито навътре и с хоризонтална горна повърхност устие, с глина с високо съдържание на примеси; вариант D - уплътнено, извито навътре и с хоризонтална горна повърхност устие, кръгло сечение на дръжките, червеникава глина с ниска концентрация на железни оксиди; вариант Е - извит навътре устиен ръб, профилиран в горната повърхност с един жлеб. Субтип 1 е регистриран в Сердика, Филипопол, Августа Траяна, Анхиало, Деултум, територията на Адрианопол в контексти от II-III век, варианти С - Е се срещат предимно през III век.

Формата на субтип 2 се характеризира с високо устие, издължена шия и дръжки, тяло с максимален диаметър в средната част на съда и конусовидно столче, което може да завършва с малко уплътнение, с умбо или вдлъбнатина. Произвеждан е на остров Хиос, в Еритрея, Киме. Данни от печати при тип XII позволяват да допуснем, че Пергам, Смирна, Метрополис и други градове, разположени в долините на реките Каикус, Хермос и Каистрос, също принадлежат на производствените зони. Разграничени са варианти А – I: вариант А - отворен устиен ръб, уплътнен от

вътрешната страна, с глина, характерна за района на Еритрея; вариант В (Oraif, Tsaravopoulos 2011, fig. 10) - високо, затворено устие, с глина – характерна за остров Хиос; вариант С (Tourkolimano A-D), вариант D (Tourkolimano E, Portolafia C, D), вариант E (Portolafia B), вариант F (Смирна и долината на р. Хермос) - обособен условно въз основа на данни от печати; вариант G (Knossos 15) - изправено устие, с ръб от външната страна; вариант H (Киме) - обособен въз основа на епиграфски данни – дипинт: *AI KY(...)* и печати *СΥΝΦΟ*; вариант I - обособен въз основа на фрагмент със светла глина и висока концентрация на примеси с черен цвят. Субтип 2 е регистриран в Пауталия, Сердика, Филипопол, Никополис ад Иструм Августа Траяна, Анхиало, Акве Калиде, Деултум, Аполония Понтика, Абдера в контексти, дитирани в I - III век.

При част от находките от Тракия са засвидетелствани епиграфски данни: *tituli picti* - при четири амфори, графити - при един фрагмент и печати - при тридесет и един фрагмента. Информацията от печатите е съпоставена с нумизматичен материал, свързан с градовете в западна Мала Азия.

Амфори тип XII са предназначени за търговия със зехтин. Разпространени са в най-голяма концентрация в Черноморския регион, Долнодунавските провинции и Тракия.

**Тип XIII (Agora F65-66, J 46-47, M 45, M 125-126 (Robinson 1959); MRA 3 (Riley 1979); Knossos 49 (Hayes 1983); Peacock & Williams class 45 B (Peacock, Williams 1986); Augst 55 (Martin-Kilcher 1994); Ephesus 6, 7 (Bezczky 2013))**

Отличителна особеност на амфорите, принадлежащи на тип XIII, е наличието на една малка извита дръжка. Част от вариациите на типа от втората половина на I - III век са илюстрирани в Атинската агора от форми M 45, J 46-47, M 125-126. Според начина на оформяне на столчето при находките от Тракия, могат да бъдат разграничени пет варианта: А (Agora M 126) – с кухо столче и с голямо, конусовидно умбо, В (Agora 125) – с кухо столче без или със слабо изразено умбо; С – със столче с полусферично умбо, D – с ниско столче с малко умбо, E – с плтно столче с редуцирано конусовидно умбо.

Типът е продукт на няколко производствени центъра в западна Мала Азия. В провинция Тракия е регистриран в Сердика (вариант А), Филипопол (варианти А, D, E), Августа Траяна (варианти А, В), Деултум (вариант А) и Анхиало (варианти А, С). Доминира вносът на вариант А, вероятно от района на Пергам. Периодът на разпространение на тип XIII в Тракия е II – III век, като варианти D-E се срещат около и след средата на III век. Предназначен е за търговия с вино и е широко разпространен предимно в Източното Средиземноморие.

## Тип XIV

Формата се характеризира с широко, издадено навън и със слаб наклон надолу устие с трапецовидно сечение. Шията е с форма на обърнат пресечен конус със слабо изразени вдлъбнати линии. Дръжките са продълговати, извити и горната им част е прикрепена на повече от 2 см разстояние под устийния ръб. Спускат се косо към плещите и са профилирани с две надлъжни канелюри. Плещите са гладки, конвексни, и с долната част на тялото образуват биконична форма с каринация в зоната на максималния диаметър. Корпусът е с конкавен участък под най-изпъкналата част на амфората и е покрит с плитки следи от формуване. Тялото преминава в издължено столче, чиято основа е оформена с периферен ръб и заоблено, полусферично умбо в центъра. Типът е идентифициран от А. Опайц и Д. Параскив чрез находки от о-в Китера и Долен Дунав. В Тракия е регистриран във Филипопол и Бизантион.

Амфори тип XIV се срещат в контексти от II век. Произходът и предназначението на типа са неизвестни. Особеностите на формата и глината са индикатор, че най-вероятно производственият регион е в егейската (северноегейска ?) зона, а транспортираният продукт е бил вино или маслини.

**Тип XV (Mau XXXVII, XLII (CIL IV); Camulodunum 184; Zeest 67-в (Zeest 1960); Ostia LXV (Panella 1973); Tardo-rodia; Peacock, Williams class 9 (Peacock, Williams 1986); Augst 6 (Martin-Kilcher 1994); Ephesus 1 (Bezczky 2013))**

Типът възниква вследствие на развитието на елинистическата родоска амфора. През римския период формата се характеризира със заоблено устие и цилиндрична шия, дръжки с шип, изтеглен чрез прищипване в най-високата им точка. Тялото, в зависимост от нивото на максималния диаметър, се стеснява или разширява към основата. Дъното е оформено с плътно и конусовидно столче. Екземплярите от провинция Тракия се разделят на три варианта. Вариант А (Pompeii XLII) – Родос – е водещата форма, за която се отнасят общите характеристики на типа. В тази група попадат екземпляри от Никополис ад Иструм, Енос, Деултум и Анхиало. Вариант В (Pompeii XXXVII) – Книд – максималният диаметър на тялото е в долната част. Към този вариант се отнасят амфори от експозицията на Археологически музей в Текирдаг. Вариант С е определен въз основа на фрагмент от Филипопол с глина, характерна за региона на остров Кос. Примерите от провинция Тракия се датират в рамките на II – първа трета на III век.

Публикуваните надписи, регистрирани при този тип амфори, свидетелстват за техния произход и съдържание - сладко вино (*passum*). Тип XV е продукт на множество

производствени центрове на о-в Родос, някои от съседните острови и срещуположния малоазийския бряг. Широко разпространен е както в Западното, така и в Източното Средиземноморие.

#### **Тип XVI Егейски субродоски тип (Зеест 67-6; Oraič 1980 tipul 5)**

Тип XVI е произведен на родоския тип амфори (XV). Формата се отличава с четвъртито в сечение устие, често отделено от шията с отстъп. Горната повърхност на устийния ръб е моделирана с вдлъбната линия. Шията е гладка, често леко издута. Дръжките са с кръгло до елипсоидно или трапецовидно сечение, с изтеглени шипове при извивката - слабо загатнати или добре оформени, а в един случай – допълнително долепени. Тялото е покрито с тесни канелюри, които започват от зоната на преход с плещите. Столчето е дълго, цилиндрично, със спираловидни следи от източване, с основа с умбо и периферен ръб, издадени в различна степен.

В публикациите тези амфори са разглеждани като родоски тип или като произвеждания на о-в Крит тип Dressel 43. Амфорите от тип XVI са тънкостенни и с неколкостепенно по-малък обем в сравнение с тип XV, произвеждан на Родос и свързаните с острова територии. Съществени са разликите в начина на оформяне на устийния ръб и столчето, както и в характеристиките на глината. Като производни на родоския тип, Dressel 43 и тип XVI имат сходна горна част, но тялото на Dressel 43 е цилиндрично и завършва не със столче, а с малко бутонче. Обемът на критската форма е от 12 до 20 литра, а този на екземплярите от Тракия варира между 1,8 – 7,5 литра. Тези съществени различия налагат обособяването на тип XVI като отделен и принадлежащ на група типове, производни на родоската форма. Амфорите, регистрирани в провинция Тракия, са разделени на варианти: А – с цилиндрично в горната част тяло, В – с тяло с максимален диаметър в долната трета на съда, С – с конусовидно тяло. Особеностите на глината и специфично оформените дръжки позволяват обособяването на варианти D - с широк, вертикален шип, с глина с висока концентрация на черни и тъмносиви частици, и цвят 2.5YR 6/8 и Е - със слабо изявен шип, сливащ се с извивката на малката и с кръгло сечение дръжка. Вариант А е регистриран в с. Крумово градище, В – с. Вратица, С – Сердика, Филипопол, Августа Траяна, територията на Адрианопол, Анхиало, Акве Калиде, с. Калояново, Деултум, Бизантион, D – Анхиало, Е – Филипопол. Типът е разпространен от края на I - началото на II до третата четвърт на III век, като варианти D и Е се срещат предимно през III век.

Типът е произвеждан в множество центрове на север от Родоската перея - в района на северозападния бряг на Мала Азия и прилежащите острови, територията на

Пергам, вероятно и остров Лесбос. Предназначен е за търговия със сладко вино – *passum*. Разпространението му е ограничено – предимно в района на Долен Дунав, Черноморието и Тракия.

### **Тип XVII**

#### **Knossos 25 (Hayes 1983); Augst 6 (Martin-Kilcher 1994);**

Тип XVII е вариация на родоския тип амфори. В провинция Тракия е регистриран един фрагментиран екземпляр, открит в Никополис ад Иструм. Формата се характеризира с широко устие, заоблен устиен ръб, дълга, широка шия, заоблени плещи и конусовидно тяло, завършващо с плътно, дълго, конусовидно столче. Дръжките са прикрепени перпендикулярно в горната част на шията и косо в нейната основа. Имат кръгло сечение. В средата на най-високата им част са изтеглени малки, остри шипчета. Столчето е много дълго и плътно, с малък диаметър, което прави амфората чуплива в тази зоната. Типът е разпространен през I-II век.

Вероятно съдържанието на амфорите е било сладко вино, но големият диаметър на устието подсказва възможността в тези амфори да са пренасяни плодове, консервирани в сладко вино. Типът е с ограничено разпространение.

#### **Тип XVIII (Dressel 35, Vindonissa 585, Ephesus 9 (Bezeczky 2013))**

Тип XVIII е вариация на родоския тип амфори. Формата се характеризира със заоблено устие с голям диаметър, широка шия, дръжки с остър връх и кръгло сечение, издигнати над устийния ръб. Тялото е със заоблена форма и завършва с късо, плътно столче. Амфорите от тип XVIII са със скъсени пропорции в сравнение с родоския тип.

В провинция Тракия е регистриран един екземпляр – фрагмент, произхождащ от Августа Траяна, от датриан в рамките на II век контекст. Типът е ограничено разпространен през I-II век и вероятно е произвеждан в Егейския регион. Съдържанието на амфорите е било вино или плодове, консервирани във вино.

#### **Тип XIX (Pompeii XIII (CIL, IV), Agora G198 (Robinson 1959), ERA 2 (Riley 1979), Knossos 22 (Hayes 1983), Ephesus 14 (Bezeczky 2013))**

Амфорите от тип XIX притежават широко, заоблено устие, цилиндрична шия, отделена с отстъп от конусовидните плещи. Преходът към тялото е подчертан с каринация. Долната част на амфорите е със скъсени пропорции, стеснява се плавно и завършва с малко, плътно, заоблено в основата столче. Дръжките са двойни, с оформен шип, издигнати са до и малко над устийния ръб. Характеристиките на тип XIX са много близки до тези на амфори тип Agora M54, което подсказва, че двата типа произхождат от съседни региони и са интерпретация на една форма – Dressel 4/5.

В провинция Тракия, в Анхиало, са регистрирани фрагменти от две амфори от контекст, датиран във II век. Типът е произвеждан в източните части на Киликия и е ограничено разпространен в периода от третата четвърт на I – II век. Вероятно съдържанието на амфорите е било вино или плодове, консервирани в сладко вино.

**Тип XX (Agora M54 (Robinson 1959), “Pseudo-Cos” en cloche (Empereur, Picon 1989), Paphos VIII (Hayes 1991), Ephesus 13 (Bezeczky 2013))**

Амфорите притежават заоблено устие. Шията е широка, конвексна и е отделена от плещите с отстъп, който в някои случаи е едва загатнат или заменен с вдлъбната линия. Плещите се сливат с извивката на шията, а преходът към долната част на тялото е подчертан с каринация. Корпусът е със скъсени пропорции и завършва с късо, плътно, заоблено столче. Дръжките са прикрепени при основата на устийния ръб и се спускат към плещите близо до шията, като следват характерната ѝ извивка. Те са двойни или псевдодвойни, издигнати над устието с оформени шипове. Преходът между шията и плещите и между плещите и тялото е маркиран с нарисувани червени хоризонтални линии, имитиращи панделка (?). Често в зоната на шията под устийния ръб са изписвани единични букви, а под основата на дръжките – монограми и букви.

В провинция Тракия, в Анхиало, са регистрирани два фрагмента от този тип, принадлежащи на един контекст, датиран във II век. Типът е произвеждан в източните части на Киликия и е ограничено разпространен предимно в Източното Средиземноморие от втората половина на I до края на II век. Няма сигурни данни за съдържанието на амфорите от тип XX, но се предполага, че е било вино, плодове или плодове, консервирани в сладко вино.

**Тип XXI (Knossos 19-A53 (Hayes 1983); Ephesus 15 (Bezeczky 2013))**

Формата на амфорите от тип XXI е производна на тип Dressel 5. Устийният ръб е заоблен. Шията е висока, тясна и цилиндрична, отделена с отстъп от конусовидните плещи. Преходът към долната част на тялото е подчертан с каринация. Корпусът е с цилиндрична форма и завършва със столче с малко конусовидно умбо. Дръжките са двойни, извити под остър ъгъл, приплеснати в сечение и издигнати над устието. Спускат се вертикално или леко косо към основата на плещите. В най-високата им точка чрез прищипване и изтегляне са оформени шипове. В провинция Тракия е регистриран един екземпляр без данни за контекст на намиране – в Енос. Типът е разпространен през I-II век.

Производствените зони на типа са неизвестни, но може да се предположи северноегейски произход - северозападните крайбрежни зони на Мала Азия и

съседните острови. Типът е предназначен за транспортиране и търговия с вино и се среща относително рядко, предимно в Източното Средиземноморие.

**Тип XXII (Schöne XV (CIL IV); Camulodunum 189; “Carrot” amphora; Vindonissa 580 (Ettlinger, Simonett 1952); Peacock, Williams Class 12 (Peacock, Williams 1986); Augst 44 (Martin-Kilcher 1994))**

Формата на амфорите от тип XXII се характеризира със заоблено или уплътнено, трапецовидно в сечение устие, със или без жлеб върху горната повърхност, под основата на което се развива тялото. В зоната на заоблените плещи, където се намира максималният диаметър, са разположени дръжките. Те са малки, извити, с овално сечение и профилирани, най-често с два надлъжни ръба. Тялото е тясно, издължено и конусовидно, покрито със спираловиден жлеб, който го обикаля до основата. Рядко е покрито с хоризонтални канелюри. Завършекът на амфорите е конусовиден, кух почти до края, в единични случаи – с малък бутон.

Типът е разпространен предимно в западните провинции в периода от I до началото на III век. Регистрираните в Тракия екземпляри от Филипопол и Бизантион принадлежат на II век. Типът е произвеждан в Сирия Финикия и е предназначен за търговия със сушени плодове – фурми, смокини.

### **Тип XXIII**

Формата на амфори тип XXIII се характеризира с уплътнено, заоблено устие, профилирано с ръб от външната страна и отделено от шията с отстъп. Дръжките са извити под нивото на устието, прикрепени в горната част на шията и в основата на заоблените, полусферични плещи. Профилирани са с три надлъжни плитки канелюри. Сечението им е елипсоидно. Отличителна особеност на типа е, че горната част на шията е конвексна и гладка, а към основата е профилирана с плитки и широки канелюри. Дъното е оформено с кухо, широко и ниско столче, леко разширяващо се към основата със слабо изпъкнало умбо. Съществуват две разновидности на формата – вариант А: с къса и конвексна шия и вариант В: с издължена и слабо конвексна шия. Екземплярите от провинция Тракия са регистрирани в Анхиало и принадлежат на контекст, датиран във II век.

Произходът на типа е неизвестен, но формата следва традициите на западноазиатското производство и вероятно е предназначена за транспортиране и търговия с вино.

### **Тип XXIV (Cylindrical Aegean 1 (Opař 2014); Athenian Agora P 8164)**



Амфорите от тип XXIV притежават леко разширяващо се уплътнено устие с издаден външен ръб, с трапецовидна или заоблена в сечение форма. Горната му повърхност е профилирана чрез врязана линия. Плещите са полегати. Дръжките са къси, извити, овални в сечение, с две дълбоки надлъжни канелюри. Основата им е приплесната и притисната навътре. Тялото е почти цилиндрично в горната част и се разширява в близост до основата. Покрито е с хоризонтални канелюри. Амфорите са тънкостенни и дъното, което завършва с плътно столче с конусовиден накрайник, често е фрагментирано. Типът е разпространен през II – III век. В провинция Тракия са регистрирани фрагменти от два екземпляра от Никополис ад Иструм и Анхиало, принадлежащи на II век.

Според морфологичните особености на типа най-вероятно той произхожда от съседен на Киликия регион. Наличието на следи от покритие със смола по вътрешната повърхност на стените при някои екземпляри е индикатор, че съдържанието е било вино. Типът е разпространен в района на Долен Дунав, Северното Черноморие, Палестина, Египет и Италия.

#### **Тип XXV (Beirut 3, Beirut 4 (Reynolds 1999))**

Формата на тип XXV се характеризира с плътно лентовидно устие, с конкавна или заравнена горна повърхност, с трапецовидно сечение през първата половина на II век (Beirut 3) или с триъгълно сечение и извит навътре ръб – през III век (Beirut 4). Шията е широка, с форма на обърнат пресечен конус. Дръжките са прикрепени непосредствено под устийния ръб и в горната част на плещите, към които се спускат косо. Те са с елипсоидно сечение, профилирани с една по-плитка централна и две по-дълбоки странични канелюри. Плещите и тялото образуват биконична форма със заоблен преход в зоната на максималния диаметър. Дъното е заострено, кухо и оформено с малко конусовидно или полусферично умбо. Повърхността на амфорите е покрита с канелюри.

В провинция Тракия, в Анхиало, са регистрирани фрагменти Beirut 3 и Beirut 4. Типът е произвеждан в множество центрове, локализирани в Бейрут и неговата територия, и е предназначен за транспортиране на вино. Разпространението му е ограничено в Източното Средиземноморие.

#### **Тип XXVI (Knossos 1 (Hayes 1983); AC 3 (Marangou-Lerat 1995))**

Формата на амфори тип XXVI се характеризира с уплътнено, високо, трапецовидно в сечение, лентовидно оформено или късо и заоблено устие. Шията е почти цилиндрична и къса. Плещите са полегати. Дръжките са извити, с елипсоидно

сечение. Тялото на амфорите е цилиндрично, гладко или с плитки канелюри. Дъното е заоблено, с малко бутонче в центъра. Според начина на оформяне на устийния ръб при тези екземпляри могат да бъдат обособени два варианта: А – с отворено, високо, удебелено и заравнено в горната част, трапецовидно в сечение устие; В – със заоблено или пръстеновидно оформено устие. Амфорите от вариант А, регистрирани в Никополис ад Иструм, Анхиало и Деултум, и от вариант В, регистрирани в Деултум, се датират в рамките на II - средата на III век.

Типът е произвеждан в Трипитос и Дерматос на остров Крит. Тези амфори са предназначени за търговия с вино, смесено с мед – *mulsum*. Разпространени са предимно в Италия, Галия, Египет и остров Крит.

#### **Тип XXVII (KxI C1 (Внуков 2003))**

Амфорите от тип XXVII се характеризират с отворено устие с правоъгълно сечение, отделено от шията с издаден навън ръб, вдлъбнат от вътрешната страна. Шията е цилиндрична, плещите и тялото – конусовидни. Тялото е конкавно в зоната под максималния диаметър. Дъното е конусовидно и леко уплътнено. Дръжките са прикрепени при ръба под устието и са извити надолу към прехода между шията и плещите. Тяхното сечение е плоско, елипсовидно, понякога слабо профилирано с широки, плитки канелюри.

Тип XXVII е означен от С. Внуков като вариант С1 на колхидските амфори – KxI C<sub>1</sub>. Той е разпространен от втората половина на I век до края на II век. В провинция Тракия е регистриран в Анхиало. Според особеностите на глината произходът на разглежданата амфора е свързан с крайбрежните зони на Югозападна Колхида. Амфорите от тип XXVII са предназначени за транспортиране и търговия с вино и са разпространени предимно в Черноморския регион.

#### **Тип XXVIII**

Амфорите от тип XXVIII се характеризират с извито навътре „клюнообразно“ широко устие, цилиндрична шия и конусовидни плещи и тяло със слабо изразена каринация в прехода. Дъното е оформено с издължено, конусовидно, плътно столче с пресечен връх. Дръжките са с елипсовидно сечение, прикрепени непосредствено под устийния ръб и близо до основата на плещите. Тялото е гладко със слабо изразени канелюри в средната част на съда.

В провинция Тракия, в акваторията на Аполония Понтика, е регистриран един екземпляр. Амфората притежава някои от характеристиките на формата на произвеждания през II век в Боспор тип Зеест 73. Вероятно тип XXVIII произхожда от

района на Северното Черноморие и е предназначен за търговия с риба. Разпространението му е ограничено в рамките на Черноморския регион.

#### **Тип XXIX**

Тип XXIX е обособен въз основа на една амфора от могилен гроб при с. Драгодан, Кюстендилско, датиран с монети в 30-те години на II век. Амфората се характеризира с тясно четвъртито устие и с издаден навън под устието и над основата на дръжките остър ръб, вдлъбнат от вътрешната страна на стената. Шията е тясна, почти цилиндрична, с хоризонтален жлеб в близост до основата. Дръжките са хоризонтални в горната част и се спускат почти вертикално към плещите. Сечението им е елипсоидно, профилирани са с три плитки канелюри. Плещите и тялото са конусовидни със заоблен преход в зоната на максималния диаметър - горната трета на съда. Дъното е тясно, с ниско пръстеновидно столче, конкавно, с малко заоблено умбо в центъра. Тялото и дъното са с форма, характерна за стомните, произвеждани в региона на Пауталия.

Типът е продукт на местното производство в територията на Пауталия и разпространението на формата е локално. Вероятно съдържанието е било вино.

#### **Тип XXX**

Тип XXX е обособен въз основа на амфоровиден съд от могилен гроб при с. Драгодан, Кюстендилско, датиран в 30-те години на II век. Формата се характеризира с извито навън устие, с издаден под устието остър ръб. Шията е тясна, почти цилиндрична. Дръжката е една – къса, с хоризонтална горна част и почти кръгло сечение. Профилирана е с две плитки канелюри. Плещите и тялото са конусовидни със заоблен преход в зоната на максималния диаметър - горната трета на съда. Дъното е с тясно столче, конкавно от вътрешната страна. Съдът не може да стои изправен самостоятелно.

Типът е продукт на местното производство в територията на Пауталия, а особеностите на формата дават основание за предположението, че съдържанието е било вино. Разпространението на формата е локално.

#### **Тип XXXI**

Амфорите от тип XXXI се характеризират с изправено, отворено лентовидно устие с отстъп отвътре. Шията е с форма на обърнат пресечен конус. Дръжките са с елипсоидно сечение, профилирани с две плитки канелюри. Амфорите са плоскодънни. Няма данни за размерите и обема на съдовете, тъй като откритият досега материал е фрагментиран. Типът е регистриран във Филипопол, където е произвеждан, в контекст,

датиран във II век. Съдържанието на амфорите е неизвестно. Разпространението на формата е ограничено.

### **Тип XXXII**

Амфорите от тип XXXII се характеризират с леко отворено и извито навън уплътнено устие. Шията е приблизително цилиндрична. Дръжките са хоризонтални в горната част, с елипсоидно сечение, профилирани с плитки канелюри. Няма данни за цялата форма на съдовете.

Типът е регистриран във Филипопол и Никополис ад Иструм в контексти, датирани във II век. Производствен център е проучен до южната крепостна стена на Филипопол. Вероятно тип XXXII е бил произвеждан и в Никополис ад Иструм или неговата територия. Предназначението на типа е неизвестно, а разпространението му е ограничено.

**Тип XXXIII (Zeest 80 (Zeest 1960); MRA 5 (Riley 1979); Opaît tipul XII (Opaît 1980); Knossos 38 (Hayes 1983); Кузманов, Салкин тип 17 (Кузманов, Салкин 1992); Ольвия 32 (Крапивина 1993); Ephesus 60 (Bezeczky 2013))**

Амфорите от тип XXXIII се отличават със сложно оформен устиен ръб със заравнена горна повърхност с наклон надолу, профилиран от външната страна с две дълбоки вдлъбнати успоредни линии. Шията е почти цилиндрична, леко разширяваща се в основата. Плещите са полегати и конвексни, в горната част са гладки, а в основата – с тесни канелюри. Дръжките са масивни, прикрепени под устийния ръб, изтеглени встрани и нагоре и косо спускащи се към средната част на плещите. Сечението им е елипсоидно. От външната страна са профилирани с надлъжни жлебове. Дъното е оформено с плътно, късо столче. Тялото е покрито с канелюри, разположени обикновено в три пояса, които се редуват с гладки участъци.

Регистрираните в провинция Тракия екземпляри от Анхиало, Аполония Понтика, Салмидесос и Бизантион са датирани в периода II – средата на III век. Само една от амфорите, открити в провинция Тракия, притежава надписи (графити), разположени върху плещите.

Характеристиките на глината са свидетелство, че амфорите са произвеждани в повече от един производствен център. Най-вероятно съдържанието на тези големи контейнери е било зехтин или маслини, което изключва Северното, Западното и Източното Черноморие като предполагаеми зони на произход. Разпространението на типа е ограничено – предимно в Черноморския регион, а произходът му вероятно е северноегейски.

**Тип XXXIV (Berenice 298-299 (Riley 1979); Knossos 13 (Hayes 1983); San Lorenzo 7; Ольвия 26 (Крапивина 1993); Paraschiv 51 (Paraschiv 2006));**

Формата на тип XXXIV се характеризира с широк, уплътнен и заоблен устиен ръб с триъгълно или полукръгло сечение, с вдлъбнатина от вътрешната страна, къса цилиндрична или разширяваща се към основата шия, широки полусферични плещи и стесняващо се, заоблено в долната част тяло, което завършва с късо, конусовидно столче или изпъкнало умбо. Често се наблюдава наличие на подустиен ръб – по-слабо или по-силно изразен. Дръжките обхващат в горната си част устието, а в долната са прикрепени в средата или основата на плещите. Сечението им е овално, плоско или профилирано от горната страна и изпъкнало от долната.

В провинция Тракия типът е регистриран в Анхиало, Деултум и Филипопол. Според особеностите на формата на устийния ръб могат да се обособят два варианта: А – с триъгълно в сечение устие, с вдлъбнатина от вътрешната страна и В - със заоблен устиен ръб с полукръгло сечение. Типът се среща от II век и продължава съществуването си до V век със значително намалени размери, а в Тракия – предимно през III век. Според характеристиките на глината вероятният регион на произход е Киликия. Типът е широко разпространен в Източното и Западното Средиземноморие.

#### **Тип XXXV (Зеест 73а (Зеест 1960))**

Амфорите от тип XXXV се характеризират с извито навътре „клюновидно“, широко устие, конусовидна шия, която преминава плавно в плещи. Тялото е широко в горната част, а в долната – стеснено и конусовидно. Дъното е оформено с късо, плътно, заоблено, столче. Дръжките са прикрепени под устийния ръб, изтеглени са нагоре и встрани и се спускат косо към основата на плещите. Сечението им е елипсоидно. Външната им повърхност е профилирана с канелюри, а вътрешната – с една дълбока надлъжна вдлъбната линия. Под устийния ръб, между основите на двете дръжки, има една врязана ивица. Тялото е покрито с плитки канелюри, които се стесняват и задълбочават към основата на съда. В провинция Тракия типът е регистриран в Анхиало и Марцианопол в контексти, принадлежащи на II век и края на II - първата половина на III век.

Произходът на типа се свързва с Боспор – Пантикапей или Мирмекион. Вероятно амфорите са предназначени за консервиране и търговия с риба. Типът е разпространен предимно в Черноморския регион.

**Тип XXXVI (Зеест 75 (Зеест 1960); Кузманов II (Кузманов 1973); Scorpan XIX (Scorpan 1977); Ораїт XI (Ораїт 1980); Кузманов, Салкин тип 15 (Кузманов, Салкин 1992); Ольвия 31 (Крапивина 1993); Ephesus 59 (Bezeczky 2013))**

Амфорите от тип XXXVI се характеризират с широко устие, конусовидна, разширяваща се към основата шия, конусовидни плещи и тяло с максимален диаметър в долната или горната една трета на съда. Шията, плещите и тялото са канелирани най-често в три пояса. Дъното е плътно и конусовидно. Дръжките са с профилирано елипсоидно сечение - по протежение на надлъжната им ос от вътрешната и външната страна са вдлъбнати. Според начина на оформяне на устийния ръб А. Опайц обособява четири варианта: А-Д, от които А и В са регистрирани в Аполония, а С – в Месамбрия. Находките от провинция Тракия позволяват да се обособи още един вариант със заоблено, извито навън устие и разширяваща се към основата шия – Е. Регистриран е в Анхиало.

Типът е ограничено разпространен в периода края на II – III век, предимно в Черноморския регион. Вероятно произходът му е севернопонтийски, а съдържанието – вино.

#### **Тип XXXVII (Зеест 83/89 (Зеест 1960))**

Амфорите от тип XXXVII притежават плосък, лентовиден, изправен или леко извит навътре устиен ръб, който е отделен от шията чрез слабо изразен отстъп. Дръжките са с кръгло сечение. Шията е широка, конусовидна, преминаваща плавно в плещи. Преходът към долната част на тялото е заоблен. Дъното е уплътнено, често с вдлъбната линия от поставката, в която е бил изсушен съдът. Този тип амфори се среща в два размера. Екземплярите от провинция Тракия, принадлежащи на тип XXXVII, са открити в Анхиало и се датират в периода от втората половина на II – III век.

Типът е произвеждан в Пантикапей и е предназначен за търговия с риба. Разпространението му е ограничено в Черноморския регион.

#### **XXXVIII (Зеест 84 (Зеест 1960); Ephesus 61 (Bezeczky 2013))**

Амфорите се характеризират със заоблено, извито навън устие, цилиндрична шия, дръжки с овално сечение, конусовидни плещи и тяло. Столчето е плътно, конусовидно, често отделено от тялото с вдлъбната линия. Периодът на разпространение на типа е II-III век. В провинция Тракия, в Анхиало, е регистриран един фрагментиран екземпляр, принадлежащ на тип XXXVIII в контекст, датиран в края на II – първата половина на III век.

Произходът на типа е свързан с Черноморския регион, където е най-разпространен. Следи от производство са регистрирани на територията на Боспорското царство. Съдържанието на амфорите вероятно е било вино.

#### **Тип XXXIX (Ольвия 27 (Крапивина 1993))**

Формата на тип XXXIX се характеризира с широко, лентовидно и уплътнено, вертикално изправено или с наклон навътре устие, конусовидни шия и плещи. Дръжките са прикрепени под устийния ръб, където шията е конвексна, и в основата на плещите. Сечението им е елипсоидно, профилирано с една или три вдлъбнати надлъжни линии. Преходът към конусовидната долна част на тялото е подчертан със слабо изразена каринация. Дъното е оформено с широко столче с форма на пресечен конус и умбо. Тялото и шията са покрити с хоризонтални, тесни канелюри, разположени на пояси.

Амфорите от тип XXXIX са разпространени през II и предимно през III век. В провинция Тракия е открит един екземпляр в Апология Понтика. Вероятно типът е произвеждан в Северното Черноморие в Херсонес и е предназначен за търговия с риба. Разпространението му е ограничено предимно в Черноморския регион.

#### **Тип XL**

Амфорите се характеризират с изправено уплътнено отвън и заоблено, лентовидно устие. Шията е цилиндрична. Дръжките са хоризонтални в горната част, с елипсоидно сечение, профилирани с плитки канелюри. Няма данни за цялата форма на съдовете.

Тип XL е регистриран във Филипопол в контексти, датирани в рамките на II - III век и е продукт на производствен център във Филипопол или неговата територия. Вероятно съдържанието на съдовете е било вино.

#### **Тип XLI**

Амфорите от тип XLI се отличават със заоблено устие, отделено с отстъп от цилиндричната или леко разширяваща се към основата тясна шия. Дръжките са с плоско, елипсоидно сечение, профилирани с плитки канелюри. Няма данни за цялата форма на съдовете, но долната половина на тялото е идентична с тази на синхронно съществуващите в регионите на производство стомни, от които се отличават единствено по наличието на две дръжки.

Тип XLI е регистриран в контексти от II и първата половина на III в Сердика и Филипопол, където е бил произвеждан. Следите от вътрешната страна на стените на

включените в изследването екземпляри са довод за предположението, че съдържанието на съдовете е било вино.

#### **Тип XLII**

Формата се характеризира с хоризонтално устие с правоъгълно сечение, шията е почти цилиндрична и в зоната на прикрепване на дръжките, под устието, често е оформен ръб. Дръжките са хоризонтални в горната част. Сечението им е елипсовидно, профилирани са с три плитки канелюри. Плещите и тялото са конусовидни със заоблен преход в зоната на максималния диаметър – средната част на съда. Дъното е с широко, ниско, пръстеновидно столче, конкавно от вътрешната страна, с малко заоблено умбо в центъра.

Типът е регистриран в Пауталия, територията на Сердика и в Августа Траяна в контексти с дата втората половина на II - III век, като развитието му продължава и през IV век. Продукт е на местното производство, но е повлиян от разпространен в легионерската керамика тип – Haltern 50. Вероятно съдържанието на амфорите е било вино.

#### **Тип XLIII**

Амфорите от тип XLIII се отличават с профилирано устие – с изправен ръб до отвора и уплътнено и заоблено в периферията. Шията е широка, цилиндрична или леко разширяваща се към основата, покрита с канелюри. Дръжките са хоризонтални в горната част или леко изтеглени нагоре. Сечението им е елипсовидно и са профилирани с три дълбоки канелюри. Плещите и тялото са конусовидни и гладки със заоблен преход в зоната на максималния диаметър, който се намира в средната част на тялото. Амфорите са плоскодънни.

Всички екземпляри от тип XLIII в провинция Тракия са регистрирани в Деултум и принадлежат на контексти, датирани във втората половина на II – III век. Най-вероятно типът е продукт на производствен център в територията на Деултум. Съдържанието на амфорите е било вино.

#### **Тип XLIV**

Амфорите от тип XLIV се характеризират с отворено и леко извито навън лентовидно устие. То е уплътнено и скосено от вътрешната страна, така че при повечето екземпляри има трапецовидно сечение. Шията е сравнително къса и цилиндрична, леко стесняваща се към основата или конвексна. Дръжките са хоризонтални в горната част и вертикални към основата. Сечението им е плоско, елипсовидно, профилирани са с плитки канелюри. Плещите и тялото са конусовидни,



със заоблен преход в зоната на максималния диаметър. Няма данни за изгледа на дъното.

Фрагменти от този тип са регистрирани в Сердика и принадлежат на контексти с дата II – средата на III век. Вероятно типът е произвеждан в локален център в Сердика или нейната територия. Съдържанието на амфорите е било вино.

#### **Тип XLV**

Амфорите от тип XLV се характеризират с отворено и извито навън уплътнено и заоблено устие. Шията е къса и цилиндрична. Дръжките са хоризонтални в горната част, с плоско елипсовидно сечение, профилирани с плитки канелюри. Няма данни за цялата форма на съдовете, тъй като регистрираният досега материал е фрагментиран.

Тип XLV е засвидетелстван в светилище при с. Крепост в ями, датирани във II-III век и във вила рустика при с. Каснаково в пласт, датирани в III и първата половина на IV век. Амфорите са произвеждани в локален извънградски център, обслужвал в ограничен периметър няколко селищни структури. Съдържанието на съдовете е неизвестно, но най-вероятно е било вино.

#### **Тип XLVI (Кабакчиева 1986 тип IV)**

Типът е определен при анализа на керамика от антична вила при Ивайловград. Амфорите се характеризират с лентовидно, трапецовидно в сечение устие, профилирано с жлеб в горната повърхност. Шията е широка, цилиндрична или стесняваща се към основата. Горната част на дръжките е хоризонтална или леко изтеглена. Те са профилирани с плитки канелюри. Сечението им е плоско и елипсовидно.

Тип XLVI е разпространен през II-III век и е продукт на местното производство на амфори в територията на Хадрианопол. Вероятно съдържанието на съдовете е било вино.

#### **Тип XLVII**

Типът е обособен въз основа на една амфора, произхождаща от датирани във II век първичен гроб на „Дядо Минчовата могила“ от некропола при с. Житосвят. Устийният ръб е изправен с триъгълно сечение. Под устието е оформен издаден навън остър ръб. Шията е тясна, конусовидна, разширяваща се към основата, покрита частично със слабо изразени канелюри. Дръжките са леко изтеглени нагоре до нивото на устийния ръб. Сечението им е елипсовидно, профилирани са с три канелюри. Плещите и тялото са конусовидни със заоблен преход в зоната на максималния диаметър – средната част на тялото. Дъното е с относително високо кухо столче с

широко конусовидно умбо. Тип XLVII е продукт на местното производство и е предназначен за търговия с вино. Формата е повлияна от малоазийските типове амфори на високо столче.

**Тип XLVIII (Mau XXXVIII (CIL IV); Augst 50 (Martin-Kilcher 1994); Ephesus III b (Bezeczky 2013))**

През римския период кидският тип амфори притежават заоблено пръстеновидно устие и почти цилиндрична шия, леко разширяваща се в основата. Дръжките са овални в сечение или с плитка вдлъбнатина по протежение на надлъжната им ос. Те са прикрепени под устийния ръб, леко изтеглени нагоре и пречупени под ъгъл се спускат косо към средата на плещите. Преходът към долната част на тялото е маркиран със слабо изразена каринация. Корпусът се разширява към основата и максималният диаметър се намира в долната част на съда. Дъното е оформено с конусовидно столче с издадена навън периферия, моделирана като пръстен. Тенденция в развитието на формата е намаляването на височината и обема на амфорите.

Амфорите от тип XLVIII са разпространени през I - III век и формата продължава съществуването си през IV – началото на V век. В провинция Тракия, в Августа Траяна, са регистрирани фрагменти от един екземпляр в контекст, датиран в края на II – първата четвърт на III век. Производствени центрове за тип XLVIII са съществували на територията на полуостров Датча. Амфорите са предназначени за търговия с вино.

**Тип XLIX (Niederbieber 77a (Oelmann 1914); Kapitän II (Kapitän 1961); Agora K 113 (Robinson 1959); Зеест 79 (Зеест 1960); Ostia VI (Palma, Panella 1968); Кузманов VII (Кузманов 1973); Popilian IV (1976); MRA 7 (Riley 1979); Opaït IV (Opaït 1980); Knossos 37 (Hayes 1983); Keay XII (Keay 1984); Peacock, Williams class 47 (Peacock, Williams 1986); Олъвия 9 (Крапивина 1993); Dyczek 18 (Dyczek 2001); Ephesus 44 (Bezeczky 2013))**

Формата на тип XLIX се характеризира с вертикално, плоско, оформено като лента устие, с триъгълно или трапецовидно сечение, разграничено от шията с жлеб и издаден остър ръб, оформен като пръстен. Дръжките са прикрепени под ръба и в основата на плещите, изтеглени са над устието и са извити под остър ъгъл. Сечението им е плоско, елипсовидно, профилирано с две или три надлъжни канелюри. Шията е издължена, леко разширяваща се към основата, покрита в различна степен с косо разположени широки канелюри. Плещите и тялото са гладки, конусовидни. Дъното е

оформено с високо, кухо и канелирано отвън столче с широко умбо, конвексно в ралична степен.

Амфорите от провинция Тракия могат да бъдат разделени на три варианта: вариант А – с вертикален устиен ръб, оформен като лента отвън и уплътнен и скосен от вътрешната страна; вариант В – с профилиран устиен ръб със скъсена горна част, изпъкнала отвън и вдлъбната отвътре, като стената от вътрешната страна на ръба под устието също е вдлъбната; вариант С – с лентовидно устие и конвексна шия. Екземпляри от вариант А са регистрирани в Сердика, Филипопол, Августа Траяна, Месамбрия, Деултум, Енос, от вариант В – в Месамбрия и Анхиало, а от вариант С – в Анхиало и Деултум.

Типът се появява в края на II век, най-разпространен е през III век, но продължава съществуването си до края на IV – V век. Всички екземпляри, включени в изследването, принадлежат на контексти, датирани в III век. Амфорите са произвеждани в множество центрове, намиращи се вероятно в западна Мала Азия, и са предназначени за търговия с вино. Тип XLIX е широко разпространен както в западните, така и в източните провинции.

#### **Тип L**

Формата тип L е производна на тази на тип XLIX (Karitän II). Устието е заоблено с овално сечение, шията е конусовидна и в горната ѝ част е оформен ръб. Дръжките са плоски, с асиметрично сечение, профилирани с две надлъжни, добре изразени канелюри. Прикрепени са в горната част на шията под лекоиздадения ръб, което е характерно и за тип Karitän II. Повърхността е покрита с фина ангоба на светли и тъмни петна, получени при смесването на тъмночервен/ сиво-червен (7.5R 5/3 до 7.5R 5/6, 10R 5/1) и бледожълт цвят (2.5Y 9.5/2). За съжаление няма данни за цялата форма. В провинция Тракия е регистриран фрагмент от един екземпляр в Деултум. Типът е разпространен през III век и е бил предназначен за търговия с вино. Произходът му е неизвестен, но вероятно производственият регион е съседен на поне едно от местата, където е бил произвеждан тип XLIX.

**Тип LI (Зеест 72 (Зеест 1960); Knossos 35 (Hayes 1983); Кузманов, Салкин 1992 тип 14; Олъвия 19 (Крапивина 1993); Dyczek 2001 type 31)**

Амфорите, принадлежащи на тип LI, притежават заоблено или слабо профилирано извито навън устие, къса и цилиндрична шия. Дръжките са прикрепени под устийния ръб и в основата на плещите. Те са с елипсовидно сечение, профилирани с няколко тесни канелюри. Често са вдлъбнати от вътрешната страна по надлъжната им

ос. Формата на плещите е конусовидна, а на тялото – почти цилиндрична. Дъното е уплътнено и конусовидно или оформено с малко столче. Плещите и тялото са покрити с хоризонтални канелюри.

Типът е разпространен от края на II до средата или третата четвърт на IV век предимно в рамките на Черноморския регион. В провинция Тракия са регистрирани два екземпляра от Аполония Понтика, открити в морето, които могат да се датират по аналогии в първата половина на III век. Типът е призвеждан в Боспор и е предназначен за търговия с вино.

#### **Тип LII (Зеест 82)**

Амфорите от тип LII притежават заоблено, извито навън устие, цилиндрична шия и конусовидни плещи. Дръжките са с елипсоидно сечение с вдлъбнатини от външната и вътрешната страна на надлъжната им ос. Прикрепени са непосредствено под устийния ръб и средната част на плещите. Максималният диаметър на амфорите се намира в основата на плещите. Тялото се стеснява постепенно към основата, която е конусовидна. Дъното е заострено и уплътнено. Корпусът на амфорите е гладък или с плитки, тесни канелюри в областта на плещите и дъното и по-широки – в средната част на тялото.

Типът е разпространен през II – III век. В провинция Тракия е регистриран един екземпляр, открит в акваторията на Аполония Понтика. Според особеностите на формата тази амфора може да бъде датирана в първата половина на III век.

Вероятно произходът на тип LII е севернопонтийски. Разпространението му е ограничено в Черноморския регион.

#### **IV. Епиграфски данни**

В глава IV е обобщена информацията за епиграфските данни, регистрирани при амфорите от провинция Тракия. Анализирани са данните от наличните печати, *tituli picti* и графити. Разгледани са сведенията, които предоставят, по отношение на произхода и вида на стоките, пренасяни в амфори, пътищата за разпространението им, контрола при осъществяване на търговските операции и икономическите връзки между отделните региони на Римската империя. Основен принос е изясняването на значението на подпечатването при амфори тип XII, предназначени за търговия със зехтин. Установено е, че имената в печатите принадлежат на епонимни магистрати, а не на производители или официнатори. Въз основа на направената в глава III съпоставка с нумизматични данни от монетосеченето на малоазийските градове през римския

период е прецизирана хронологията на печатите и са определени нови региони за производство на тип XII (в териториите на Пергам, Смирна и др.). На базата на общите заключения е направена съпоставка между механизмите за контрол върху търговията със зехтин в Източното и Западното Средиземноморие.

#### **IV.1. Печати**

За разлика от останалите епиграфски данни, които са изписвани върху амфорите в различни етапи от разпространението на стоката, печатите са пряко свързани с производствения регион. Съществуват известни различия в маркирането на амфорите, произведени в западните провинции на Римската империя и тези – произведени в източните провинции.

Амфорите, произхождащи от Западното Средиземноморие, са подпечатвани най-често в зоната на устието, шията и дръжките, по-рядко – върху плещите и столчето. Съдържанието на печатите се състои от съкращения на имена – *tria nomina*, част от име или символи, както и комбинации от букви и символи. Имената удостоверяват кой е собственик или представител на собственика (освободени роби или роби) на земята и продукцията. Печатите при амфори тип I и II са търговска марка на фамилията производител, свидетелство за произход от определен географски регион и са гаранция за качество. Върху амфора тип I (Dressel 4) е регистриран печат с италиейско име: *T(itus) Man([i][li]us)/ Martian(us)*. Амфората е произведена на остров Кос или на западния малоазийски бряг в непосредствена близост, но подпечатването е извършено по италиейски модел и е свидетелство за търговските инициативи на италиейските фамилии в този регион.

Полагането на печати върху амфори в Източното Средиземноморие през римския период има различно значение, в сравнение със Западното Средиземноморие, и следва принципи, установени в икономическите отношения в предходните периоди. В дисертацията са разгледани тридесет и един печата – всички при амфори тип XII, предназначени за транспортиране на зехтин. Те са разположени предимно върху дръжките и по-рядко – в областта на шията или в близост до дъното и съдържат име, като при един печат е добавен символ – клонче. Най-интересен е примерът с отпечатък от реверс на монета, който дава ценна информация - името на град Еритрея, в чиято територия е произведено съдържанието на амфората, както и името на епонимен магистрат при император Север Александър (222-235 г.) – Публий Елий Атал. Фактът, че монета е използвана за подпечатване на амфора – действие, което има официален характер и е свързано с удостоверяване на произход, контрол на качество и облагане с

такси – означава че информацията, която се съдържа в реверса е аналогична на тази, която се съдържа в печатите. В този смисъл имената *ΓΑΙΟΣ, ΣΩΖΩΝΟΣ, ΚΟΥΑΡΤΟΣ, ΠΑΥΛΟΣ, ΜΑΡΚΟΣ, ΤΑΤΙΑΝΟΣ, ΣΤΡΑΤΟΝΕΙΚΟΣ, ΗΡΑΚΛΑΣ, ΕΡΜΙΠΠΟΣ, ΖΩΤΙΚΟΣ, ΣΥΝΦΟ[ΡΟΣ], ΛΙΟΝΥΣΟΓΕΝΟΥΣ, ΑΚΑΚΟΣ, ΖΩΣΙΜΟΣ* и др. трябва да бъдат разглеждани като имена на епонимни магистрати, още повече че те са засвидетелствани в монетосеченето на някои малоазийски градове като например Пергам, Смирна, Киме и др. От друга страна са свидетелство, че градските власти са упражнявали контрол над производството и износа на зехтин – изключително важен продукт, включен в *annona*, чието разпространение се е извършвало не само като частна инициатива, но и под опеката на държавните институции. Подпечатването при амфори тип XII е най-интензивно в края на II и първата половина на III век. Този факт е тясно свързан с предприетите от император Септимий Север (193-211 г.) и неговите предшественици реформи, които осигуряват редовното снабдяване на градовете със зехтин. Произведените в Мала Азия и източноегейските острови амфори тип XII са били предназначени за дистрибуция основно в Долнодунавските провинции, Северното Черноморие и провинция Тракия, но част от износа е била насочена към столицата и западните провинции като допълващи доставки за *annona*.

#### **IV.2. Tituli picti**

Амфорите са маркирани с *tituli picti* в различните етапи на търговските операции. Предназначението им е свързано с упражняване на контрол върху стоките от проверяващите органи – те са указание за вместимостта и съдържанието, региона на произход, вида и качеството на продукта или са улеснявали коректното транспортиране и складиране на амфорите. В провинция Тракия *tituli picti* са регистрирани при тип II, VII, XI, XII и XX. Често надписите имат отношение и към облагане с *portorium* – за преминаващите през Босфора към и от Понта стоки, дължимата такса е била 2.5 % от стойността им.

#### **IV.3. Графити**

В различни части на тялото на амфорите, но най-често върху плещите, са разполагани знаци, изписани чрез врязване или с графит. Те са поставяни върху амфорите в крайната точка на тяхното разпространение – при вътрешнопровинциалната търговия. Най-често са изписвани имена, знаци, символи, които са свързани с крайния купувач или имат отношение към съдържанието на амфорите, когато са били преизползвани и въведени отново в търговски операции. В провинция Тракия графити са регистрирани при типове V, XII, XXXIII.

## V. Съдържание на амфорите

В Глава V са анализирани данните за съдържанието на разпространените в провинция Тракия амфори. Принос на изследването е съпоставянето на наличните податки за съдържание при отделните типове със сведения от писмените извори. Тази информация, в съчетание с епиграфските данни и морфологичните особености на съдовете, е основа за определяне на вида на стоките, пренасяни в изследваните амфори. Направено е заключение, че е съществувал стремеж за възпроизвеждане на едни и същи елементи във формата, в различни производствени зони, с цел – разпознаваемост на съдържанието на амфорната тара. Участието на множество региони в Източното Средиземноморие в производството на определен вид продукт е традиционна тенденция, която се запазва през целия римски период и е добре илюстрирана от наличния амфорен материал в Тракия.

### V.1. Вино

От амфорите, регистрирани в провинция Тракия, типове I, II, IV, VI, VII - XI, XIII, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX - XXI, XXIII-XXVII, XXIX-XXX, XXXII, XXXVI, XXXVIII, XL-LII са предназначени за търговия с вина. От разглежданите общо тридесет и осем типа, четиринадесет са местно производство. За пръв път е установено, че в провинция Тракия са внасяни и предпочитани вина, произвеждани в западна Мала Азия, Егейските острови, Битиния и Понт, Колхида, Северното Черноморие, Киликия, Сирия, остров Кипър, остров Крит и Италия.

Принос на изследването е откритата тенденция за възпроизвеждането на едни и същи елементи на формата с цел разпознаваемост на продукта при прегледа на амфорните типове, предназначени за търговия с вино. Тази линия е засвидетелствана при няколко групи. Коската форма и нейните производни – типове I, IV, XIX, XX, XXI, са предназначени за транспортиране на вино с добавена на морска вода или отлежало в морска вода, която не само оказва влияние на вкуса, но и служи като консервант. Родоската форма и нейните производни – типове XV, XVI, XVII, XVIII, са предназначени за транспортиране на сладко вино *passum*/ *πάσσων*. Киликийската форма тип XI и нейната производна – тип XXIV, са предназначени за транспортиране на сладко бяло вино *passum*. Западномалоазийската форма с високо столче и нейните производни – типове XLIX, L, XXIII, към които се причисляват условно и тип X, плоскодънният вариант на хераклеяски тип VII и произвежданият в Тракия тип XLVII, са предназначени за транспортиране вероятно на отлежало червено вино. В

черноморския и северноегейския регион е разпространена група от типове - V, VI, XXXVIII, които са производни на синопския тип амфори.

На полуостров Книд е произвеждана разновидност на сладките вина – *protropum*, който най-вероятно е транспортиран в амфори тип XLVIII.

Едни от най-предпочитаните вина в Тракия са *mulsum/ οίνόμελι* – вино, смесено с мед и *melitites* – вино, произведено чрез смесване на *mustum/ γλεῦκος* с мед. В италиейски амфори тип II и критски амфори тип XXVI е транспортиран *mulsum*. В провинцията са популярни понтийските вина от района на Хераклея в амфори тип VII, Колхида – в амфори типове VI и XXVII, Северното Черноморие – в типове XXXVI, XXXVIII, LI и LII. Широко разпространено е сладкото, гъсто вино, транспортирано в амфори тип XIII, от района на Пергам, Ефес, Сарди и др. Регистрирани са единични случаи на внос на вино от Сирия в амфори от тип XXV. На този етап от проучванията няма данни какви са били неговите характеристики.

Амфори тип VIII, IX, XXIX, XXX, XXXII, XL-XLVII са предназначени за търговия с местни тракийски вина. Провинция Тракия е била известна със своето винопроизводство. Прочутото сладко библинско вино/ *βιβλινος οἶνος* произхожда от Тасоската пера. В егейското крайбрежие вероятно е произвеждано и вино с морска вода. В провинция Тракия вината, смесени с мед, са изключително популярни. През римския период в Мароней е произвеждан *mulsum*. Виното е било отлежало, силно, с тъмен цвят и се е отличавало с букет от вкусове. Липсата на епиграфски данни при амфорите местно производство възпрепятства предположенията относно съдържанието на отделните типове.

## **V.2. Зехтин**

В провинция Тракия е внасян зехтин в амфори тип XII, XXXIII и XXXIV. Той е използван в ежедневието по-скоро като храна и за хигиенни цели, отколкото за осветление. В най-разпространения тип – XII е транспортиран зехтин от островите Хиос, Кос, от Еритрея, Книд, Киме, вероятно Самос, Смирна, Фокея, Пергам и други региони в западна и югозападна Мала Азия. Присъствието на зехтин от Киликия в амфори тип XXXIV и вероятно от северноегейския регион – в амфори тип XXXIII е слабо, но постоянно не само до края на Принципата, но и в периода на късната античност.

## **V.3. Рибa и рибни продукти**

Амфорите, открити в провинция Тракия, предназначени за транспортиране на риба и рибни продукти, са типове III, XXVIII, XXXV, XXXVII и XXXIX.



Регистрираната в Пауталия амфора тип III, произхождаща вероятно от Бетика, е била предназначена за търговия с *garum* или *liquamen*.

Амфори тип XXVIII, XXXV, XXXVII, XXXIX са с понтийски произход, предназначени за транспорт на консервирана риба. В района на Северното Черноморие предпочитани за консумация и с най-голям дял в търговията са есетровите риби и сомът. Популярни са паламудът и скумрията, консервирани по различни начини. Бизантион държал първенството в търговията с паламуд сред Трапезунд, Халкедон, Хераклея Понтика и Тиум, тъй като големи пасажи риба попадали в Златния рог, където били обект на лесен улов. Синопе е известен с консервирането на кефал, а Парион – на скумрия.

Търговията с консервирана риба, рибни сосове и пасти изисква добра организация и производство на амфори. Нужните за опаковане на стоката съдове са били предварително в наличност, за да бъдат продуктите консервирани, когато това е било извършвано директно в съда, и предложени на пазара. Когато уловът е бил богат, имало е свръхпроизводство и недостиг на амфори, вероятно е прибегнато до повторна употреба на съдове. Това е напълно допустимо поради ограничения характер на понтийската търговия с риба и рибни сосове. Машабът на производството е бил малък и продукцията е била насочена основно към потребителите на регионалния пазар, предимно в рамките на Черноморието.

#### **V.4. Плодове**

Малка част от импортните амфори в провинция Тракия са предназначени за транспортиране на плодове. Обект на внос са специфични сортове и плодове, които не се отглеждат на територията на провинцията. В амфори тип XXII са били транспортирани фурми. Амфори тип XVII, XVIII, XIX, XX имат устие със сравнително голям диаметър, което е основание за предположението, че съдържанието на съдовете е било плодове, консервирани във вино – *sapa/ defrutum*.

### **VI. Търговията с амфори в провинция Тракия – количествени измерения на вноса и местното производство, регионални особености, механизми на разпространение на стоките**

Сведенията за съдържанието и региона на произход на всеки един тип са определящи за изводите относно икономическите контакти на регионално и надрегионално ниво. Важен принос на дисертационния труд е изложеният анализ в глава VI, който е изграден върху достигнатите заключения в предходните глави. В тази

част е изтъкната ролята на градовете в междупровинциалната търговия и в преразпределението на вносни продукти в администрираните от тях територии. Чрез анализ на данните са изведени механизмите на импорта и характеристиките на местното производство. Открити са регионалните специфики в търговията и пътищата за разпространение на стоки. Местното производство на амфори в Тракия показва изразена зависимост в системата периферия - център по отношение на вътрешнопровинциалната търговия чрез движението на стоки от земеделските региони към пазарите в градовете и тържищата.

### **VI.1. Количествено разпределение на амфорите в провинция Тракия според съдържание и произход в градовете и администрираните от тях територии**

В първа част на глава VI са представени статистически данни за амфорните типове, циркулирали на пазарите в Тракия, по градове и администрираните от тях територии. Те показват тенденциите в количествените измерения на вноса и местното производство и свидетелстват за издигането на градовете като икономически центрове. Изтъкнат е недостигът на изворова база за градовете, чието присъствие в провинцията е хронологически ограничено – Никополис ад Иструм, Марцианопол, Месамбрия. Информацията за импорта и експорта на стоки от егейското крайбрежие на Тракия и югоизточните територии на провинцията също е недостатъчна и се изчерпва с представените в експозициите на музеите в Одрин, Текирдаг и Истанбул амфори.

Изведените количествени съотношения са анализирани във втора и трета част на глава VI. Направена е характеристика на вноса (VI.2) и местното производство (VI.3) на амфори в провинция Тракия.

### **VI.2. Особенности на търговията и разпространението на вносни амфори**

Количествените измерения на вноса и разнообразието от амфорни типове във Филипопол и Анхиало са свидетелство, че тези градове, заедно със столицата Перинт, играят основна роля в междупровинциалната и вътрешнопровинциалната търговия. Те осъществяват преразпределението на стоки не само в администрираните от тях територии, но и в останалите зони на провинцията. Като важни фактори са изведени географската позиция на тези градове и нарасналият брой преселници от източните провинции, част от които са ангажирани с търговска дейност и посредничат в обмена на стоки.

Един от основните приноси на изследването е обобщението на данните за разпространението на импортни амфори в Тракия и обособяването на регионални зони,

които се отличават със сходства в характеристиките на вноса – западна, централна, съседна на Черноморието зона, черноморска и южна зона. При представянето на особеностите на вноса във всяка една от тях са посочени пътищата за разпространение на стоки.

Импортът в западната зона на Тракия е сравнително еднообразен – предимно от западна Мала Азия и егейските острови и в малки количествени измерения – от западните римски провинции. Централната зона, в която преразпределителен център е Филипопол, се отличава с висок процент на вноса от Мала Азия и егейските острови и нисък – от Киликия, Сирия и Понта. В сравнение с нея зоната, в която водещи центрове са Никополис ад Иструм, Августа Траяна и Хадрианопол, вносът от западна Мала Азия и егейските острови е с по-ниски стойности (по отношение на вината), а от Кипър, Сирия и Понта – с по-високи. Наличието на стоки от островите Кипър и Крит и високите стойности на понтийски внос трябва да се отдадат на връзките с градовете от черноморската зона – Марцианопол, Анхиало и Деултум, където процентът на доставки от тези региони на империята е висок. Анализът на импорта на стоки в градовете от черноморската зона на провинция Тракия – Марцианопол, Месамбрия, Анхиало, Деултум, Аполония Понтика и Бизия показва очаквано високи стойности на вноса на понтийски стоки - предимно вина от Хераклея и региона на Колхида, но и вина и риба от Северното Черноморие. Според количествените данни вносът на вина от региона на Понта надвишава този от западна и северозападна Мала Азия. Импортът на вина от Киликия, Крит и Сирия е с по-високи стойности от този във вътрешността на провинцията. В градовете от черноморската зона са добре засвидетелствани продукти от северната Егейска зона или Пропонтида в амфори тип IV, V и вероятно тип XXXIII, което показва естествената тясна връзка между двете морски области на Тракия. За съжаление данните за циркулацията на стоки в градовете по Егейското крайбрежие на Тракия, северния бряг на Пропонтида и техния хинтерланд са крайно ограничени.

### **VI.3. Амфори местно производство**

В трета част на глава VI за пръв път е направен анализ на характеристиките на местното производство на амфори в провинция Тракия. Разгледани са процентното и териториално разпространение на местните типове. Изведени са четири типа, които се срещат в териториите на повече от един град – IX, XXXII, XLI и XLII. Търговията с вина, транспортирани в тези съдове, се е осъществявала в и извън региона на произход, но в рамките на провинцията. Определени са форми, чието производство е свързано с елинистическите традиции (IX), такива, които са повлияни от популярни в

легионерската керамика форми (XLII) и имитации на широко разпространени малоазийски типове, предназначени за търговия с вино (XXX и XLVII). Изведени са местни типове амфори, чрез които се е осъществявал износ на вино от Тракия в рамките на Черноморския регион (XLIII и вероятно IV и V) и типове с регионално значение (VIII, XXIX-XXXI, XL, XLIV-XLVII).

Направен е опит за реконструкция на механизмите на вътрешнопровинциална търговия с местна амфорна тара. За разлика от посоката на разпространение на вносните типове – от града към администрираните от него градска и селски територии, посоката на движение на стоки, транспортирани в местни амфори, е от земеделските райони към градовете, а след третата четвърт на II век – и към тържища, организирани от централната власт. В тази част на дисертационния труд е подчертана връзката между производството на местните типове и потенциала на земеделските зони в провинция Тракия. Разгледани са наличните данни за производствени центрове на амфорна тара.

Амфорите, предназначени за търговия със земеделска продукция, произхождаща от градската територия, са произвеждани в периферията или в непосредствена близост до града, край градските стени. Производствени съоръжения са проучени във Филипопол и Августа Траяна. Косвено свидетелство за наличие на местно производство на амфори за вино в територията на Августа Траяна е случайно открит бронзов печат – *signaculum*, принадлежащ на собственик на домен.

Производствени центрове, в които са изработвани амфори, обслужващи земеделските зони в селските региони, са регистрирани в територията на Августа Траяна - селището при с. Караново, вилата при Чаталка. Косвени данни за съществуване на местно производство са налични от вилата при Ивайловград в територията на Хадрианопол, вилата край с. Каснаково и светилището при с. Крепост в територията на Августа Траяна.

Ограниченото разпространение на типовете и консервативният репертоар на формите подчертават регионалния характер на търговията с амфори местно производство. Земеделската продукция от селските територии е била разпространявана предимно на пазарите в градския център. След третата четвърт на II век стоките са били насочвани и към разположени на стратегически места тържища. Те са били не само търговски средища, но и аграрни колонии. Вероятно в близост до някои от селищата, обвързани с тържищата, е било организирано производство на амфори.

В заключителната част е подчертана връзката между формата на владение на земята в провинция Тракия и ограниченото производство на земеделски продукти с малък излишък за пазара.

## **VII. Икономиката на провинция Тракия в контекста на търговията със стоки, транспортирани в амфори, в периода I-III век**

В глава VII е предложена периодизация в икономическото развитие на тракийските земи в контекста на търговията със стоки, транспортирани в амфори. Тя е изградена въз основа на етапите, през които преминава Тракия при трансформирането ѝ в римска провинция, което води до въвеждането на нова административна организация, създаване на peregrini градове, изграждане на пътна мрежа за по-ефективно и надеждно разпространение на стоки на по-големи разстояния. В хода на интеграционните процеси са обособени три периода. Всеки един от тях е представен с кратка характеристика на историческия контекст и факторите, дали отражение върху икономическото развитие на Тракия през Принципата. В края на глава VII е направено обобщение и съпоставка на данните. Изведени са основните региони, с които провинцията е икономически обвързана, и са очертани промените, които настъпват в търговските контакти, в периода I-III век.

Първи период обхваща времето от втората четвърт на I век до управлението на император Траян (98-117 г.) и представлява предпровинциален и начален провинциален етап в развитието на Тракия. На мястото на „клиентното“ Тракийско царство, чрез което Римската държава упражнява контрол в региона, е организирана провинция. Завареното стратегийно деление на териториите се запазва, както и произтичащите от него фискална и обществена организация. Заселването на римски граждани, заемащи административни длъжности, и ветерани, част от които – с италиански произход, както и засиленото военно присъствие в началните години на съществуване на провинцията, обуславят наличието на внос на стоки от западните провинции (вино: типове I, II; рибни сосове: тип III). Географската обвързаност на Тракия с източните провинции и присъствието на чуждо, предимно малоазийско население, водят до поддържане на традиционно стабилни търговски връзки с градовете в западна Мала Азия и егейските острови (вино: тип I; зехтин: тип XII). Регистрираният през този период внос от Киликия (вино: типове X, XI) е с ниски стойности, а отсъствието на импорт на стоки от Сирия може да бъде отдадено на състоянието на проучванията. Принадлежността на Тракия към Черноморския регион определя константните стойности на вноса на вина

от Понта (типове VI, VII). Присъствието на амфори от северноегейския регион също е постоянно (вино: типове IV, V). Данните за слабото разпространение на стоки, продукт на местното производство (вино: типове VIII, IX), вероятно не демонстрират реалната ситуация, а са резултат от състоянието на проучванията.

Вторият период в развитието на Тракия обхваща времето от управлението на император Траян (98-117 г.) до края на управлението на династията на Антонините - 193 г. Този етап от развитието на провинцията се характеризира с икономически възход, който е най-изразен във втората половина на периода. Извършена е административна реформа – премахната е системата на стратегиите и са създадени peregrinae градове с градски и селски територии, което е довело до промяна в статута на населението. Градската аристокрация се превръща в основен фактор за вътрешнопровинциалната и междупровинциалната търговия. Развита е пътната мрежа, а в края на периода започва изграждането на регионални тържища. Демографският прираст в градовете - с преселници предимно от провинции Битиния и Понт, Азия и Сирия и общият ръст в икономиката, водят до засилване на търговията със стоки от западна Мала Азия и островите Лесбос, Хиос, Самос, Кос и Родос (вино: типове I, XIII-XVIII, XXI, XXIII; зехтин: тип XII). Разширяват се чувствително зоните, с които Тракия осъществява търговски контакти. На тракийските пазари присъстват стоки от Сирия (вино: тип XXV; плодове: тип XXII), Киликия (вино: типове XI, XIX, XX; зехтин: тип XXXIV) и е засвидетелстван внос от островите Крит (вино: тип XXVI) и Кипър (вино: тип XXIV ?). Циркулацията на амфори с понтийски (вино: типове VI, VII, XXVII, XXXVI, XXXVIII; риба: типове XXVIII, XXXV, XXXVII) и северноегейски произход (вино: тип V; зехтин: тип XXXIII) достига най-високите си стойности, но е ограничена предимно в крайбрежните зони на Тракия и районите в непосредствена близост. Благоприятните икономически условия за развитие на земеделието и селското стопанство водят до ръст в местното производство на стоки, транспортирани в амфори (типове IX, XXIX, XXX, XXXII, XL-XLVII) и до разцвет на търговията.

Третият период започва с управлението на династията на Северите и приключва с административните реформи, предприети от императорите Аврелиан (270-275 г.) и Диоклетиан (285-305 г.), които водят до преустановяване на съществуването на провинция Тракия от периода на Принципата. Според направения анализ на данните при управлението на Северите (193-235 г.) установените и утвърдени механизми на търговия от втората половина на II век продължават ефективно да функционират. Икономическите контакти на Тракия с Понтийския регион (вино: типове VII, XXXVI,

LI, LI; риба: типове XXXV, XXXVII, XXXIX), северноегейския регион (вино: тип V; зехтин: тип XXXIII), западна Мала Азия, егейските острови (вино: типове I, XIII, XV, XVI, XLVIII, XLIX, L; зехтин: тип XII), Киликия (вино: тип XI; зехтин: тип XXXIV), Сирия (вино: тип XXV), островите Кипър (вино: типове XI, XXIV ?) и Крит (вино: тип XXVI) се запазват в почти същите нива на интензивност. Най-висок е процентът на внос от западна Мала Азия и егейските острови. Високи са стойностите и на търговията със стоки, продукт на местното производство (типове IX, XL, XLII-XLVI). Политическата и икономическа криза в средата и третата четвърт на III век се отразяват негативно върху стопанството на Тракия. Регистриран е спад в местното производство и вноса на вино и храни. Изключение от тази тенденция е единствено импортьт на зехтин от западна Мала Азия, източноегейските острови и в по-малка степен – от Киликия, тъй като доставките на този продукт са гарантирани от държавата.

Направеният преглед на посоките на търговски контакти на провинция Тракия в отделните периоди на нейното съществуване показва, че като част от източните римски провинции нейната икономика е почти изцяло ориентирана към Източното Средиземноморие. Провинцията е част от Черноморския и Северноегейския регион, което я превръща в основен пазар, но и в производител на стоки, циркулиращи в тези зони. Търговските контакти с провинции от Западното Средиземноморие са свързани предимно с етапа на приобщаване на провинцията към Римската империя, а със задълбочаване на интеграцията в общоимперската търговия, Тракия се превръща в консуматорски център за стоки, произведени в Сирия, Киликия, островите Кипър и Крит. Абсолютната доминация на вноса на продукти в амфорна тара от западна Мала Азия и островите Лесбос, Хиос, Самос, Кос и Родос е обусловена от традиционните връзки на Тракия с тези региони от предримския период, които се засилват, поради притока на малоазийско население и икономическия възход в провинциите при управлението на династиите на Антонините и Северите.

### **Заклучение**

В заключителната част са представени в обобщен вид основните изводи и приноси на дисертационния труд. Подчертана е актуалността на темата. Анализът на данните за археологическите обекти, от които произхожда включеният в дисертацията материал, показва различни нива на информативност. В резултат на изпълнението на формулираните в началото на изследването задачи е изградена типология, в която отделните типове са подредени по хронология. Анализът на епиграфските данни, регистрирани при амфорите от провинция Тракия, е основа за съпоставка между

механизмите за контрол върху търговията със зехтин в Източното и Западното Средиземноморие. Въз основа на данните от писмените извори и морфологичните характеристики на амфорите е направено аргументирано предположение за съдържанието на отделните типове. Достигнатите изводи са предпоставка за детайлен подход при статистическия анализ на материала, въз основа на който са изведени характеристиките на вноса и местното производство по градове, регионални зони и периоди. Установените посоки на търговски контакти показват, че като интегрална част от източните римски провинции Тракия е икономически обвързана с Източното Средиземноморие.



### **Справка за научните приноси на дисертацията**

1. Направен е цялостен анализ на амфорната тара от провинция Тракия през римския период – неизследван в археологическата литература проблем;
2. Изворовата база на дисертацията се състои от почти изцяло непубликуван материал;
3. Представена е конвертируема типология на амфорите в провинция Тракия, съотнесена към утвърдени типологични схеми;
4. Въведени в научно обращение са нови типове амфори – вносни и продукт на местното производство;
5. Въз основа на анализа на епиграфските данни при амфорите е предложена хипотеза за целта на подпечатването при тип XII – един от най-разпространените в Тракия;
6. Направено е предположение относно съдържанието на част от типовете чрез съпоставяне на информация от писмените извори и морфологичните особености на амфорната тара;
7. Въз основа на обобщените данни за импортните амфорни типове в провинция Тракия са обособени регионални зони със сходни характеристики на вноса;
8. Направена е обща характеристика на местното производство на амфорна тара в провинция Тракия и опит за реконструкция на механизмите на вътрешнопровинциална търговия;
9. Предложена е периодизация в икономическото развитие на провинцията, обусловена от политическия контекст;
10. Въз основа на амфорния материал е направен опит за реконструкция на икономическите връзки на провинция Тракия през I-III век;

### **Публикации по темата на дисертацията**

Бориславова, Н. Римски амфори от Апология Понтика, Археология, кн. 1-2, 2017 г. (под печат)

Borislavova, N. Heracleian Amphorae in Roman Thrace, Archaeologia Bulgarica, 2018 (под печат)